

**GIDA ENDÜSTRİSİNDE İTHALAT - İHRACAT
PROSEDÜRLERİ VE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER**

Elif Gizem TAŞ

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GIDA ENDÜSTRİSİNDE İTHALAT – İHRACAT PROSEDÜRLERİ VE
KARŞILAŞILAN PROBLEMLER**

Elif Gizem TAŞ
0000-0001-7293-4978

Prof. Dr. Vildan UYLAŞER
(Danışman)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
GIDA MÜHENDİSLİĞİ ANABİLİM DALI

BURSA – 2021
Her Hakkı Saklıdır

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

GIDA ENDÜSTRİSİNDE İTHALAT – İHRACAT PROSEDÜRLERİ VE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

Elif Gizem TAŞ

Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Vildan UYLAŞER

Ülke ekonomilerinin kalkınmasında ihracatın artırılması ve ithalatın azaltılması için aldıkları karar ve tedbirler dış ticaret politikalarını oluşturur. Küreselleşme ile birlikte dünyada dış ticaret sürecinde kullanılan belgeler, tanımlar ve uygulamalar standartlaştırılmaktadır. Uluslararası düzeyde uyum gösteren firmaların artışı, gelişmekte olan ülkelerdeki tedarikçileri bu standartlara uymaya itmiştir.

Türkiye; tahıllar, bakliyatlar, endüstriyel ürünler, şeker, fındık, taze ve kuru meyveler, sebzeler, zeytinyağı ve hayvancılık ürünleri gibi birçok tarımsal ürünü ihraç etmekte, büyük bir tarım ürünleri üreticisi olmasına rağmen niş ürünleri Avrupa'dan, egzotik ürünleri ise Asya'nın iç bölgelerinden ithal etmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin çoğunlukta olduğu Türk gıda sanayisi, artan nüfus ve küreselleşme sürecinde değişen tüketim alışkanlıkları doğrultusunda üretim teknolojilerinin yenilenmesi ile günden güne büyük ve çok uluslu işletmelerin de yer aldığı bir endüstri yapısına dönüşmektedir. Türk gıda sanayisinde yer alan çok uluslu ve/veya büyük işletmeler küresel pazarlama çalışmalarını düzenli olarak yürütmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler ise, genellikle uluslararası pazarlara katılmamayı tercih etmektedir.

Bu çalışmanın en önemli amacı, gıda ithalat ve/veya ihracatıyla ilgilenen kişilere en doğru yolu gösterebilecek temel konuları bir araya toplamak ve ithalat-ihracat süreçlerinde en çok karşılaşılan problemleri vurgulayarak bu problemlere ilişkin çözüm önerileri hakkında fikir sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Gıda dış ticareti, ithalat problemleri, ihracat problemleri, gıda güvenliği, pazar araştırmaları

2021, ix + 73 sayfa.

ABSTRACT

MSc Thesis

IMPORT-EXPORT PROCEDURES IN FOOD INDUSTRY AND PROBLEMS ENCOUNTERED IN FOOD TRADE

Elif Gizem TAŞ

Bursa Uludağ University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Food Engineering

Supervisor: Prof. Dr. Vildan UYLAŞER

Decisions and measures taken to increase exports and reduce imports for the development of countries' economies are what constitute foreign trade policies. With the globalization, documents, definitions and practices used in the foreign trade process in the world being standardized, the growth of internationally compliant firms has pushed suppliers in developing countries to comply with these standards.

Turkey exports many agricultural products such as cereals, legumes, industrial products, sugar, nuts, fresh and dried fruits, vegetables, olive oil and livestock products. Although Turkey is a major agricultural producer, it imports niche products from Europe and exotic products from the inner regions of Asia. The Turkish food industry, which is dominated by small and medium-sized enterprises, is transforming into an industrial structure that includes large and multinational enterprises and the renewal of production technologies in line with the increasing population and changing consumption habits in the process of globalization. Multinational and/or large enterprises in the Turkish food industry regularly conduct their own global marketing efforts. Small and medium-sized businesses generally prefer not to participate in international markets.

The aim of this study is to gather the basic issues together so that those who are interested in food import/export can visualize common problems in the Turkish food trade industry and be able to provide solutions.

Key words: Food foreign trade, import problems, export problems, food safety, market research

2021, ix + 73 pages.

TEŞEKKÜR

Bu araştırma Uludağ Üniversitesi Gıda Mühendisliği Anabilim dalı Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Vildan UYLAŞER yönetiminde hazırlanarak Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'ne Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Yüksek lisans ders ve tez süreci boyunca bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, danışman hocam Prof. Dr. Vildan UYLAŞER'e,

Yüksek lisans öğrenim ders ve tez süreci boyunca desteğini esirgemeyen Meryem TÜRKÖZ'e,

Hayatımın hiçbir evresinde beni yalnız bırakmayan ve hep destek olan sevgili annem Nalan TAŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Elif Gizem TAŞ
.../.../.....

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	2
2.1. İthalat ve İhracat Kavramları	2
2.1.1. İthalat Kavramı ve İşleyiş Süreci	2
2.1.2. İhracat Kavramı ve İşleyiş Süreci	5
2.1.3. Sınır Ticareti.....	9
2.1.4. Gümrük Rejimleri	9
2.2. Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği.....	11
2.2.1. Malların Serbest Dolaşımına İlişkin Yükümlülükler	11
2.2.2. Mevzuat Uyumuna İlişkin Yükümlülükler	11
2.3. Dış Ticarete Kullanılan Evraklar	12
2.4. Dış Ticarete Taşıma Şekilleri.....	17
2.5. Dış Ticarete Teslim Şekilleri	18
2.5.1. E Grubu Teslim Şekilleri	19
2.5.2. F Grubu Teslim Şekilleri.....	19
2.5.3. C Grubu Teslim Şekilleri	20
2.5.4. D Grubu Teslim Şekilleri	21
2.6. Dış Ticarete Ödeme Şekilleri.....	22
2.6.1. Peşin Ödeme	23
2.6.2. Mal Mukabili Ödeme (Açık Ödeme)	23
2.6.3. Vesaik Mukabili Ödeme	23
2.6.4. Konsinye Ödeme.....	24
2.6.5. Akreditif (L/C-Letter of Credit)	24
2.7. Bitkisel ve Hayvansal Gıdaların İthalat ve İhracatında Yapılan Kontroller ve Düzenlenen Sertifikalar.....	24
2.8. Dünya Ekonomisi ve Gıda Sektörü.....	31
2.8.1. Amerika Birleşik Devletleri	34
2.8.2. Çin Halk Cumhuriyeti	36
2.8.3. Rusya Federasyonu	37
2.9. Türkiye'nin Gıda Dış Ticaret Yapısı.....	38
2.9.1. Fındık Sektörü.....	43
2.9.2. Buğday Sektörü.....	46
2.9.3. Domates Sektörü	48
2.9.4. Üzüm Sektörü	49
2.9.5. Zeytin Sektörü.....	51
2.10. Gıda İthalat ve İhracatında Karşılaşılan Problemler	53
3. MATERYAL VE YÖNTEM	56
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	57

5. SONUÇ	61
KAYNAKLAR	62
EKLER	67
EK 1. İhracı Kayda Bağlı Mallar Listesi.....	68
EK 2. Çizelge 2.1. Gıda Ürünleri Yıllık İhracat Değerleri (Milyon \$).....	70
EK 3. Çizelge 2.2. Gıda Ürünleri Yıllık İthalat Değerleri (Milyon \$).....	71
EK 4. Çizelge 2.6. Türkiye'nin Yıllara Göre Mamul Madde İhracatı (Buğday).....	72
ÖZGEÇMİŞ	73

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

Açıklama

\$	Amerikan Doları
®	Tescilli Marka (Registered)

Kısaltmalar

Açıklama

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKİB	Akdeniz İhracatçı Birlikleri
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme Ege Üniversitesi İlaç Geliştirme
ARGEFAR	Ege Üniversitesi İlaç Geliştirme ve Farmakokinetik Araştırma ve Uygulama Merkezi Laboratuvarı
AQSIQ	Çin Halk Cumhuriyeti Kalite Kontrol, Denetim ve Karantina Genel İdaresi
B2B	Business to Business (Firmadan Firmaya)
B2C	Business to Consumer (Firmadan Tüketicie)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BRC	British Retail Consortium (İngiliz Perakendeciler Birliği)
BTA	Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
CAC	The Codex Alimentarius Commission
CECA	La Communauté Européenne du Charbon et de L'Acier (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu)
CFR	Cost & Freight (Mal Bedeli ve Navlun)
CIF	Cost, Insurance, Freight (Mal Bedeli, Sigorta ve Navlun)
CIP	Carriage & Insurance Paid to (Varış Yerine Kadar Navlun ve Sigorta Primi Ödenmiş Olarak)
CITES	Convention on the International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna (Nesli Tehlike Altındaki Türlerin Ticaretine İlişkin Sözleşme)
CMR	Convention Marchandise Routier (Karayolu Taşıma Belgesi)
CNCA	Çin Halk Cumhuriyeti Akreditasyon ve Sertifikasyon İdaresi
CPT	Carriage Paid to (Varış Yerine Kadar Navlun Ödenmiş Olarak)
DAP	Carriage & Insurance Paid to (Belirtilen Yerde Teslimat)
DAT	Delivery at Terminal (Terminalde Teslim)
DDP	Delivered Duty Paid (Gümrük Vergisi Ödenmiş Olarak Teslimat)
DFİF	Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DPU	Delivered at Place Unloaded (Belirtilen Yerde Mal Boşaltılmış Teslimat)
DR-CAFTA	Dominican Republic-Central America Free Trade Agreement (Dominik Cumhuriyeti-Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
EXW	Ex Works (Ticari İşletmede/Fabrikada Teslim)

FAO	Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
FAS	Free Alongside Ship (Gemi Yanında Teslim)
FCA	Free Carrier (Taşıyıcıya Masrafsız Teslim)
FOB	Free on Board (Gemide Teslim)
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu Ticaret Genel Anlaşması)
GFSI	Global Food Safety Initiative (Küresel Gıda Güvenliği İnisiyatifi)
GMP	Good Manufacturing Practice (İyi Üretim Uygulamaları)
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
HACCP	Hazard Analysis and Critical Control Point (Tehlike Analizleri ve Kritik Kontrol Noktaları)
ICC	International Chamber of Commerce (Uluslararası Ticaret Odası)
IFS	International Food Standard (Uluslararası Gıda Standardı)
ISO	International Organization for Standardization (Uluslararası Standardizasyon Örgütü)
KDV	Katma Değer Vergisi
KSK	Kontrol ve Sertifikasyon Kuruluşları
LC	Letter of Credit (Akreditif)
NAFTA	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
PAAMK	Pan Avrupa Akdeniz Menşe Kümülayon Sistemi
ppm	Milyonda bir (Parts Per Million)
RASFF	Rapid Alert System for Food and Feed (Gıda ve Yem İçin Hızlı Uyarı Sistemi)
SPS	Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanması Anlaşması)
SQF	Safe Quality Food (Güvenilir Kaliteli Gıda)
STA	Serbest Ticaret Anlaşmaları
TAREKS	Dış Ticarete Risk Esaslı Kontrol Sistemi
TBT	The Agreement on Technical Barriers to Trade (Ticarete Teknik Engeller)
TL	Türk Lirası
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
TTK	Türk Ticaret Kanunu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UCP 600	Uniform Customs and Practice for Documentary Credits (Akreditiflere İlişkin Bir Örnek Usuller ve Uygulama)
VUK	Vergi Usul Kanunu
WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2.1. TÜİK (2020) Verilerine göre Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti	40
Şekil 2.2. Karadeniz İhracatçı Birlikleri (2020) Verilerine Türkiye'nin Yıllara Göre Fındık İhracatı	45

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

Çizelge 2.1. Gıda Ürünleri Yıllık İhracat Değerleri (Milyon \$)	70
Çizelge 2.2. Gıda Ürünleri Yıllık İthalat Değerleri (Milyon \$)	71
Çizelge 2.3. Ülkelere göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)	33
Çizelge 2.4. Ülkelere göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı (%)	34
Çizelge 2.5. Türkiye'nin Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri	41
Çizelge 2.6. Türkiye'nin Yıllara Göre Mamul Madde İhracatı (Buğday).....	72
Çizelge 2.7. Türkiye'nin Yıllara Göre Un İhracatı	47
Çizelge 2.8. Türkiye'nin Yıllara Göre Domates Dış Ticareti	49
Çizelge 2.9. Türkiye'nin Yıllara Göre Üzüm Dış Ticareti.....	50
Çizelge 2.10. Türkiye'nin Yıllara Göre Sofralık Zeytin İhracatı.....	52

1. GİRİŞ

Günümüzde dünyada yaşanan hızlı değişim sürecinde ülkeler arasında ticari ilişkilerin artışına bağlı olarak ticari sınırlar kalkmaya başlamıştır. Böylece toplumların yaşam tarzı, üretim, tüketim ve pazarlama anlayışları değişmeye başlamıştır (Öndoğan 2002).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde dünyada büyüme ve kalkınma yarışı hızlanmıştır. 1970'lere kadar bu yarış ağırlıklı olarak gelişmiş ülkeler arasında sürmekteyken, daha sonra gelişmekte olan ülkelere bazıları da bu yarışa katılım göstermişlerdir. Büyüme ile birlikte, dünya kaynakları daha fazla kullanılmaya başlamıştır (Parıltı 2019). Küreselleşme ile birlikte dış ticaret süreçlerinde kullanılan belgeler, tanımlar ve uygulamalar standart bir hale gelmektedir (Anonim 2020a). Küresel ticaret uluslararası rekabeti artırdığından, gıda güvenliği ile ilgili riskleri yönetmek ve azaltmak için bu standartlar ön plana çıkmaktadır (Hammoudi ve ark. 2015). Gıda güvenliği standartları sağlığın korunması gerekçesiyle uygulanır, ancak çoğu zaman, özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından ihracata bir engel olarak görülür. Gıda üreticileri ve ihracatçıları ülkelerindeki gıda mevzuatları doğrultusunda faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Ancak ihracat yapılacak ülkelerde mevzuatlar farklılık gösterdiğinde gıda güvenliği problemleri ortaya çıkmaktadır (Sakarya 2018). Standartların, gelişmekte olan ülkelerin üretim sistemlerini modernize etmeye ve daha verimli hale getirmeye teşvik ederek ticaret için bir katalizör olabileceği düşünülmektedir. Bu durumda, gıda sektörünün dünya ekonomisinde artan tüketim eğilimlerine, krizlere, değişimlere ve yeni gelişmelere karşı değişen arz ve taleplere uyumlu, kısa ve uzun vadeli stratejilerinin belirlenmesi zorunludur (Anonim 2020b).

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

2.1. İthalat ve İhracat Kavramları

Uluslararası bölge ile sınırlar arasında karşılıklı hizmet veya mal alışverişi olan dış ticaret, ithalat ve ihracat olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. İhracatı artırma ile ithalatı azaltma kararları ve tedbirleri ülkelerin dış ticaret politikalarını oluşturmaktadır. Bir devletin dış ticaretini etkileyebilecek ana faktörler; yasaklar, tarifeler, ticaret anlaşmaları, primler, sübvansiyonlar ve idari korumacılıktır. Küreselleşme süreci ile birlikte dünya çapında ihracat sürecinde kullanılan belgeler, tanımlar ve uygulamalar standart hale gelmektedir. Türkiye, bu standardizasyon sürecine Gümrük Birliği Anlaşması ile katılmış ve standartlara uyum sağlayabilmek için kanun ve yönetmeliklerde değişiklikler yapmıştır (Anonim 2020a).

2.1.1. İthalat Kavramı ve İşleyiş Süreci

İthalat ya da dış alım, ülkedeki alıcılar tarafından başka ülkelerde üretilen malların satın alınmasıdır. İhracatın tersi olan ithalat, ihracat ile beraber bir ülkenin dış ticaret dengesini oluşturmaktadır. İthalat; özel veya tüzel kişiler, kamu kuruluşları veya devlet tarafından doğrudan yapılabilir (Anonim 2020a).

31.12.2005 tarih ve 22510 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ithalat rejimine ilişkin karara göre; “Genel ahlak, kamu düzeni veya kamu güvenliği; insan, hayvan ve bitki sağlığını veya sınai ve ticari malları korumak amacıyla yasal hükümler çerçevesinde alınan tedbirler kapsamı dışındaki malların ithalatı ücretsizdir.”

Bu karar ve bu karara dayanılarak çıkarılacak yönetmelik, bildirim ve çok taraflı veya ikili anlaşmalar hükümleri, ülke ekonomisi yararına ve uluslararası ticaret gerekliliklerine uygun olarak ithalatı düzenlemeyi amaçlamaktadır. İthalat ücretlerinin ödenmesi kambiyo mevzuatı hükümleri ile ilgilidir. Eski, kullanılmış, yenilenmiş, hatalı malların ithalatı izne tabidir (Anonim 2020c).

İthalat Yönetmeliğinde belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde ve istisnalar haricinde, Vergi Usul Kanunu (VUK) hükümlerine göre vergi numarası tahsis edilen gerçek ve tüzel kişiler ile hukuki tasarruf yetkisine sahip kişilerin ortaklıkları ithalat işlemleri gerçekleştirebilirler (Anonim 2020c).

İthalatçı olabilmek için tacirlik sıfatının kazanılması, ilgili İhracatçı birliğine üye olunması gerekmektedir. Vergi mükellef kaydı alındıktan sonra mükellef yazısının şirket belgeleriyle birlikte gümrüklere ibrazı zorunludur. Fuar ve sergilerde perakende satılacak malların ithalatında ya da özel anlaşmalarla yapılan ithalatlarda vergi mükellefi olma zorunluluğu yoktur (Anonim 2020c);

İthalat çeşitleri yedi başlık altında toplanabilir:

1) Akreditifli ithalat: Malların sevk edilmesinden önce alıcının, kendi bankası tarafından sevk belgesinin teslimi için kredi açtığı ithalat türüdür. İthalatçının bankası açılan akreditifi ihracatçıya ihbar edilmek üzere ihracatçının ülkesindeki bir bankaya göndermelidir (Anonim 2020a).

2) Mal karşılığı ithalat: Malların gümrükten çekilmesi sonrası masrafların ödenmesi ve belgenin geri alınmasıyla gerçekleştirilen ithalattır (Anonim 2020a).

3) Bedelsiz ithalat: Yurt dışından döviz transferi yapılmadan, yurda getirilmesi gerekmeyen dış kazanç ve tasarruf ile satın alınan bazı kişisel ve ticari ürünlerin ithalatıdır. Bu ithalatta ödenmesi gereken bazı vergiler, ithalat sırasında gümrük idareleri tarafından tahsil edilir (Anonim 2020c).

4) Belge karşılığı ithalat: Malların ithalatçı ülkeye varış şartı olmaksızın, sevk edildiğini gösteren belge bedelinin ödenerek bankadan belge temin edilerek yapılan ithalattır (Anonim 2020a).

5) Kredili İthalat: Ödemesi daha sonra yapılacak olan vadeli bir ithalattır (Anonim 2020a).

6) Geçici kabullü ithalat: İhracat amacıyla yapılan ithalattır (Anonim 2020a).

7) Ankonsinyasyon ithalat: Satıştan belli bir süre sonra ödemenin yapıldığı ithalattır (Anonim 2020a).

İthalat için izlenmesi gereken adımlar aşağıdaki gibidir (Anonim 2020c):

1. Ödeme, satış, nakliye gibi konular görüşüldükten sonra ihracatçı ile ithalatçı arasında sözleşme yapılır ve ihracatçı firma tarafından proforma fatura hazırlanır.
2. İthalatçı firma tarafından vergi dairesine ithal harcı yatırılır.
3. İthalat peşin ödeme şeklinde ise ürün bedeli ihracatçının banka hesabına gönderilir. Döviz Satım Belgesi alınır.
4. Sözleşme dahilinde ürüne sigorta işlemi yaptırılır.
5. İhracatçı firma tarafından gönderilen ürünlerin belgeleri (vesaikler) ithalatçıya ulaşır.
6. Gümrükten ürünleri çekmek için, gümrük komisyoncusu tarafından belgelerin kontrolü sağlanır ve gümrük beyannamesi düzenlenir. Bu beyannameyle gümrük idaresine başvurulur.
7. Manifesto ya da tır karnesi, gümrük ardiyesinde nakliye şirketinin temsilcisi tarafından tescil ettirilir.
8. Nakliye şirketi yetkilisi tarafından ordino düzenlenir ve ithalatçı işletmeye teslim edilir.
9. Gümrük beyannamesi manifesto tescil biriminde kontrol edilir ve onaylanır.
10. Kontrol memuru tarafından beyannamedeki ürünlerin fiziki kontrolü gerçekleştirilir. İhtiyaç durumunda kontrol edilmek üzere, ürün laboratuvara sevk edilebilir. Ürün beyana uygunsa gümrük beyannamesi kapatılır.
11. Ürün gümrükten çekilerek nakliye edilir.
12. Ambara getirilen ürünler için ambar giriş tutanağı düzenlenir. Hasar ve farklılıklar ithalat departmanına raporlanır.
13. İthalat ile ilgili belgeler ithalatçı firmaya gümrük işlemlerine aracılık eden müşaviri tarafından teslim edilir. Belgelerin kontrolü sonrası ihracatçı firmaya olan ithalat bedeli ve ithalat sürecinde oluşan maliyetlerin ödemesi yapılır.
14. Gümrük idaresince onaylanmış faturanın aslının, gümrük beyannamesi kopyasının, sigorta şirketi poliçesinin aslının, gümrük makbuzunun örneğinin ihracatçı firma tarafından bankaya teslim edilmesi gerekmektedir.

İthalat bedelinin bankalardan döviz olarak ödendiği durumlarda Döviz Satış Belgesi, Türk Lirası (TL) olarak ödendiği durumlarda Türk Para Transferi Belgesi düzenlenir (Anonim 2020c).

Teslimat veya ödemeye dair değişiklikler, uluslararası kurallara ve bankacılık uygulamalarına uygun olması şartıyla ithalatçı ve ihracatçı tarafından belirlenmektedir. Fakat, Kambiyo Mevzuatı Müdürlüğünün görünmeyen işlemlere ilişkin genelgesinde belirtilen kamu kurum ve kuruluşlarının hububat ithalatı için navlunun (taşıma) dahil olduğu teslim şekillerinde Dış Ticaret Müsteşarlığı izni gerekmektedir. İthalata konu olan malın teslim edildiği kişiler ithalatçı niteliği taşıması ve belgelerin devredilebilmesi halinde gümrük gözetiminde ithalatçı değişikliği de yapılabilmektedir (Anonim 2020c).

İthalat hesabının kapatılması için gümrük beyannamesinin aslı, ithalat bedelinin ödendiğini gösteren Döviz Satış Belgesi, Türk Para Transfer Belgesi ve ödemenin alıcının Döviz Tevdiat hesabından yapıldığına dair bankadan yazı istenmektedir (Anonim 2020c).

Birden fazla ödeme yöntemi kullanılarak ve/veya birden fazla banka aracılığıyla yapılan ithalatların hesapları, gümrük beyannamesinde tüm ödeme yöntemleri belirtilmemiş olsa da diğer bilgilerin örtüşmesi şartıyla, her ödeme yönteminin esaslarına göre para transferini gerçekleştiren bankalar tarafından takip edilerek kapatılmaktadır (Anonim 2020c).

Ürünün ithalata uygunluğunun değerlendirmesi, “Dış Ticarete Standardizasyon 2008/1 sayılı Tebliğ” kapsamındaki ürünler için Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından, “Dış Ticarete Standardizasyon 2008/2 sayılı Tebliğ” kapsamındaki ürünler için ise, ilgili Dış Ticarete Standardizasyon Denetmenleri Grup Başkanlığı tarafından yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler Ticarete Teknik Engeller Anlaşması’na uygun olarak can ve mal güvenliği, tüketicinin doğru bilgilendirilmesi, çevrenin korunması, ulusal güvenlik gibi hususlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (Anonim 2020c).

2.1.2. İhracat Kavramı ve İşleyiş Süreci

06.06.2006 tarihli 26190 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ihracat yönetmeliğine göre ihracat, malların Türkiye gümrük bölgesi dışına ya da serbest bölgelere yürürlükteki ihracat ve gümrük mevzuatına uygun bir biçimde çıkarılması işlemidir. İhracat yönetmeliğine göre ihracatçı; ihraç etmek istediği mallara göre İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine üye olan, vergi mükellefi gerçek veya tüzel kişiler ile yürürlükteki mevzuat hükümlerine göre hukuki tasarruf yetkisi bulunan ortaklıklardır. İhracat; ürünün

uluslararası standartlara ve pazar şartlarına uygun olarak üretilmesi, yurt dışına pazarlanması, reklam ve satış promosyonu, ihracatın gerçekleştirilmesi, en uygun paketleme ve sevkiyat yönteminin seçilmesi, dış ticaret mevzuatına uygun bir şekilde talep edilen yere zamanında teslim edilmesi hususlarını kapsamaktadır (Anonim 2020a).

On bir ihracat çeşidi bulunmakta olup, bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1) Özellik Arz Etmeyen İhracat: İhracatı yasaklanmamış veya izin gerektirmeyen bir ihracat işlemidir (Anonim 2020d).

2) Ön İzne Bağlı İhracat: Bu ihracat türünde belirli bir mercinin ön iznine tabi olan malların ihracatı, ilgili makamlardan izin alındıktan sonra ihracat mevzuatı hükümlerine göre yapılmaktadır (Anonim 2020d).

3) Kayda Bağlı İhracat: 06.06.2006 tarihli 26190 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Tebliğde yer alan Kayda Bağlı Mallar listesinin **Ek 1** kapsamına göre, gümrük beyannamelerinin mal ihraç edilmeden önce İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği tarafından kaydedilmesi gerekmektedir. Kayıtlı gümrük beyannamesinin gümrük idarelerine ibrazı için verilen süre, İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği tarafından onaylandığı tarihten itibaren 30 gündür (Anonim 2020d).

4) Kredili İhracat: Kredili ihracat başvuruları, alıcı ile satıcı arasında imzalanan satış sözleşmesinin aslı ve Türkçe tercümesi veya aracı banka tarafından onaylanan akreditifin aslı ve Türkçe tercümesi ile İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine yapılmaktadır. Tüketim malları ihracat izni için verilen süre en fazla iki yıl, yatırım malları içinse en fazla beş yıl olmakla birlikte, bu süreleri aşan başvurular İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğince müsteşarlığa sunulur. İhracat Birlikleri Genel Sekreterliği tarafından onaylanan kredili ihracat başvurularının gümrük beyannamelerinin, onaylandığı tarihten itibaren otuz gün içinde gümrük idarelerine ibraz edilmeleri gerekmektedir (Anonim 2020d).

5) Konsinye İhracat: Nihai satışın daha sonra gerçekleştirilecek şekilde yabancı alıcı, komisyoncu, ihracatçının yurt dışındaki şubeleri veya yurt dışındaki temsilciliklere mal gönderilmesi şeklinde yapılan ihracattır. Konsinye ihracat başvuruları, ilgili İhracat

Birliklerinin Genel Sekreterliğine sunulur. İhracat Birlikleri Genel Sekreterliği tarafından onaylanan konsinye ihracat başvurularının gümrük beyannamelerinin, onaylandığı tarihten itibaren otuz gün içinde gümrük idarelerine ibraz edilmeleri gerekmektedir. Konsinye olarak gönderilen malların nihai satışından itibaren otuz gün içinde ihracatçıların, nihai satış faturası ve düzenledikleri diğer gerekli belgeler ile İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine ve aracı bankaya bildirmeleri gerekmektedir. Konsinye olarak gönderilen malların nihai satışı, ihraç tarihinden itibaren bir yıl içinde yapılması gerekmektedir. Haklı ve zorunlu sebeplerle başvuru yapılması halinde bu süre İhracat Birlikleri Genel Sekreterliğince iki yıl daha uzatılabilir. Verilen süre içinde satışı yapılamayan mallar gümrük mevzuatı çerçevesinde yurda geri getirilir (Anonim 2020d).

6) İthal Edilmiş Malın İhracı: Gümrük mevzuatı çerçevesinde serbest dolaşımda bulunan malın ihracatı genel esaslar çerçevesinde yapılmaktadır (Anonim 2020d).

7) Serbest Bölgelere Yapılacak İhracat: Serbest bölgelerde ihracat, ihracat mevzuatı hükümlerine tabi olup Dahilde İşleme Rejimi, Katma Değer Vergisi (KDV) talepleri ve Türkiye İhracat Kredi Bankası taleplerine ilişkin mevzuat hükümleri saklıdır (Anonim 2020d).

8) Ticari Kiralama Yoluyla Yapılacak İhracat: Ticari kiralama yoluyla yapılacak ihracat başvuruları, bölgesinde üye olunan ihracatçı birliğine kiracı firma ya da kuruluşla yapılan sözleşme, sözleşmenin Türkçe tercümesi ve Ticari Kiralama Yoluyla Yapılacak İhracat Başvuru Formu ile yapılır. El konulan malların ticari kiralama yoluyla ihraç edilmesine, bu kısıtlamaların kaldırıldığına belgelenmesi şartıyla izin verilir. Ticari kiralama yoluyla ihraç edilecek mal birden fazla kişiye ait bir mülkiyet ise, hissedarlardan veya ortaklardan noter onayı istenir. Ticari kiralama yoluyla ihracatın süresi, fiili ihracat tarihinden itibaren toplam üç yılı geçmemelidir. Fakat bu süre, Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Genel Müdürlüğü tarafından haklı ve zorunlu sebeplerle uzatılabilmektedir. Ticari olarak kiralanmış malların yurt dışında satılması durumunda kambiyo mevzuatı hükümlerince satış bedelinin yurda getirilmesi gerekmektedir (Anonim 2020d).

9) Takas veya Bağlı Muamele Yoluyla Yapılacak İhracat: Takas veya bağlı muamele talepleriyle ilgili başvurular, ihracatçı ile ithalatçı arasında yapılan sözleşmenin aslı ve Türkçe tercümesi ve Takas veya Bağlı Muamele Başvuru Formu ile beraber İhracatçı

Birlikleri Genel Sekreterliğine yapılmaktadır. Bu ihracat şekli için verilen onay yazısının otuz gün içinde gümrük idarelerine ibraz edilmesi zorunludur. Takas veya bağlı muamele izninden sonraki işlemler, yürürlükteki ihracat ve ithalat mevzuatlarına göre gerçekleştirilir. İhraç veya ithal edilen mal veya hizmetlerin bedelinin tamamı veya bir kısmının mal, hizmet veya döviz olarak ödenmesi mümkündür. Takasa veya bağımlı işlemlere konu olan ithalat ve ihracat bedellerinin devir işlemleri, kambiyo mevzuatı kapsamında aracı bankalar tarafından gerçekleştirilir.

Takas veya bağlı muameleye konu işlemlerin tek bir aracı banka tarafından yapılması önemlidir. Ancak, takas veya bağlı muamele izni alındıktan sonra ithalat ve ihracat işlemleri başlamamışsa İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine bilgi verilerek aracı banka değiştirilebilir. Bu yolla yapılacak ihracatların izin süresi altı ayı geçmemek şartıyla sözleşmede belirtilen süre ile aynıdır. Süresi bitmeden önce başvurmaları halinde, İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği toplamda üç yıla kadar ek süre verebilmektedir (Anonim 2020d).

10) Bedelsiz İhracat: Ücretsiz olarak ihraç edilebilecek ürünlerden bazıları; hediyeler, reklam ve promosyon ürünleri, geri dönüştürülmesi gereken ithal mallar, ambalaj malzemeleri, insani yardım malzemeleri, yabancı turist ve/veya yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşları adına alınacak mal ve araçlar, daha önce ihraç edilmiş malların garanti süresi içinde yenilenmesi gereken parçaları olarak sıralanabilir. İhracatı ön izne bağlı olan malların bedelsiz olarak ihraç edilmesi ancak yetkili mercinin iznine bağlı olmaktadır.

11) Transit Ticaret: Malların yurt dışında veya bir serbest bölgede yerleşik bir antrepodan (gümrüğe gelen ticari malların konulduğu ve korunduğu bir depo) Türkiye üzerinden transit olarak veya doğrudan yurt dışında veya serbest bölgede bir şirkete veya antrepoya satılmasıdır. Transit ticaret ile ilgili bankacılık uygulamaları T.C. Merkez Bankası Dış Ticaret ve Kambiyo Mevzuatında belirlenen esaslara göre yürütülmektedir. Transit ticaret talepleri, ilgili form doldurularak bankalara yapılmaktadır. Transit ticareti yapılacak mallar için ihracata ve ithalat yönelik vergi, resim, harç ve fonlar istenmez. Gümrük idarelerince verilen izinle, malzemelerin işlenmek üzere firmaların yalnızca kendilerine ait malları muhafaza ettiği depo ve antrepolara alınması ithalat hükmünde değildir (Anonim 2020a). Uluslararası anlaşmalarla ticareti yasaklanan mallar transit

ticarete konu olamamaktadır. Bununla birlikte ithalat ve ihracatın yasak olduğu ülkeler transit ticarete de izin verilmemektedir (Anonim 2020d).

İhracat süreci için düzenlenen evraklar yazılı olarak tescil edildikten sonra ürün muayene süreci başlar. İhraç edilen malların muayene süreci üç bölümden oluşmaktadır (Yılmaz ve Özken 2016):

- 1) **Sarı Hat:** Ürüne ait beyanname ve eklerinin doğruluğunun kontrol edildiği bir hattır. Sadece belge kontrolünün yapıldığı bir muayene türüdür.
- 2) **Kırmızı Hat:** Hem belge kontrolünün hem de ürünün fiziki muayenesinin yapıldığı hattır.
- 3) **Mavi Hat:** Ürünün ve ilgili belgelerin sonradan kontrol edildiği bu muayene türü basitleştirilmiş usul izin belgesine sahip sanayicilere verilen bir haktır.

Kontrol edilen mallar mühürlenir ve yurt dışına gönderilir. Fiili ihracattan sonra çıkış gümrüklerinden alınan KDV teyit nüshaları ihracatçı firmaya teslim edilir. Firmanın muhasebecisi, alınan KDV nüshasını ve gerekli belgeleri düzenleyerek KDV iadesi için vergi dairesine başvurur (Yılmaz ve Özken 2016).

2.1.3. Sınır Ticareti

Sınır ticareti, komşu iki ülke arasındaki özel anlaşmalara istinaden her iki ülkenin sınırlarına yakın bölgeleri içerecek şekilde yapılan bir ticaret türüdür. Bu ticaret sayesinde bölgedeki küçük işletmeler genel dış ticaret prosedürüne tabi olmaksızın, basitleştirilmiş usul ile ticaret yapabilmektedir. Sınır ticareti sayesinde bölgedeki firmaların dış pazarlar bulmaları ve dış ticaret yapmaları mümkündür. Bununla birlikte, sınır ticaretinde önceden belirlenmiş miktar kısıtlamaları vardır (Sayım ve Zengin 2012).

2.1.4. Gümrük Rejimleri

Türkiye’de gümrük bölgelerine giriş ve dolaşımı sağlayan sekiz adet gümrük rejimi uygulanmaktadır (Yılmaz ve Özken 2016):

- 1) **Gümrük Antrepo Rejimi:** Gümrüklü antrepo sisteminden yararlanan firmalar serbest dolaşımda olmayan malları süresiz olarak uygun antrepolarda tutabilmekte, bu da firmalara birçok imkan sunmaktadır.

- 2) **Dahilde İşleme Rejimi:** Yurt dışından ithal edilecek hammadde, yarı mamul, ambalaj ve yardımcı malzemelerin, vergi muafiyeti sağlanarak, gümrük gözetiminde firmalar tarafından ithal edilip işlendikten sonra tekrar ihraç edildikleri bir gümrük rejimidir. Bu muafiyetlerden faydalanan firmaların Türkiye'de yerleşik olmaları gerekmektedir.
- 3) **Hariçte İşleme Rejimi:** Serbest dolaşımdaki ürün, daha sonraki bir tarihte işlenmesi, onarımı veya yenilenmesi için geçici olarak Türkiye gümrük bölgesi dışına veya serbest bölgelere ihraç edilir. Bu faaliyetler sonucunda elde edilen ürünler, ikili veya çok taraflı ticaret anlaşmaları çerçevesinde gümrük vergilerinden tamamen veya kısmen muaf tutularak yeniden serbest dolaşıma girmekte ve ithal edilmektedir.
- 4) **Geçici İthalat Rejimi:** Serbest dolaşımda olmayan, diğer bir deyişle gümrük gözetimine tabi olan ithal malların ithalatı sırasında, vergi muafiyeti sağlanarak, uygulanan ticaret politikası tedbirlerine tabi olmaksızın Türkiye gümrüklerinde kullanılmasına imkan veren bir rejimdir. Geçici ithalat rejimi çerçevesinde yapılan işlemler, genellikle fuar faaliyetleri kapsamında ATA Karnesi düzenlenerek yapılan ithalatlarda ve çıkış yerine iade işlemlerinde kullanılmaktadır.
- 5) **Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi:** Bu rejimde, ürün serbest dolaşımda olduğundan, ithalatçı firmanın Türkiye gümrük sahasında bulunan mallarla ilgili her türlü yasal tasarrufu elinde bulundurmasına izin verilmektedir. İthalatın bu rejim altında gerçekleşmesinde bahsi geçen ürünün ithalat rejimi kapsamında yasaklanmış bir ürün olmaması şartı aranmaktadır.
- 6) **İhracat Rejimi:** Türkiye gümrük bölgesindeki malların ihracat kanunlarına uygun olarak yurt dışına ihraç edilmesini sağlayan gümrük rejimidir.
- 7) **Transit Rejim:** Gümrük statüsündeki eşyanın Türkiye gümrük bölgesi içinde üretim veya işlem yapılmadan iki gümrük idaresi arasında hareketini sağlayan gümrük rejimidir.

2.2. Türkiye–Avrupa Birliği Gümrük Birliği

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin hakim olduğu Türk gıda sektörü, artan nüfus ve değişen tüketici alışkanlıklarına paralel olarak yenilenen üretim teknolojileriyle büyük ve çok uluslu firmaları da içeren bir endüstriyel yapıya dönüşmektedir. Günümüz küreselleşme sürecinde gıda endüstrisinin gelişimi sadece ülkenin koşullarına değil, diğer ülkelere de bağlıdır. Bu durumda önem kazanan bölgesel entegrasyonlardan biri de Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği Anlaşması’dır (Öndoğan 2002).

Gümrük birliği; eşit derecede etkili her türlü önlemin kaldırıldığı ve birlik dışındaki üçüncü ülkelere gümrük vergileri ve ülkeler arasındaki ticarete hacim kısıtlamaları ile ortak bir gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon biçimi olarak tanımlanmaktadır. Gümrük birliğine üye ülkeler arasında, yalnızca malların serbest dolaşımında değil; rekabet politikası, fikri ve sınai mülkiyet hakları gibi alanlarda da Topluluk mevzuatına uyma yükümlölüğü bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin yükümlölükleri iki başlık altında toplanabilmektedir.

2.2.1. Malların Serbest Dolaşımına İlişkin Yükümlölükler

Malların serbest dolaşımına ilişkin sorumluluklar, Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri ile ilgilidir. Serbest dolaşım ilkesi gereğince; üçüncü ülkelere temin edilen ürünler, Türkiye’de üretilen mallar ile aynı koşullarda gümrük bölgesi içerisinde ticari faaliyetlere konu olabilmektedir (Anonim 2020e). Serbest dolaşım hükümlerinin uygulanabilmesi için, ürünlerin mevzuata uygunluğunun kamu laboratuvarları ve özel laboratuvarlar tarafından kontrollerinin sağlanması ve belgelendirilmesi gerekmektedir (Anonim 2019a).

2.2.2. Mevzuat Uyumuna İlişkin Yükümlölükler

1/95 sayılı Kararın 8’inci maddesindeki bu yükümlölük kapsamında; Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde Türkiye, ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin müktesebatı ulusal hukuk sistemine dahil edecektir. Ayrıca 1/95 sayılı Kararnamenin 54’üncü maddesi, Gümrük Birliği'nin işleyişı ile doğrudan ilgili alanlarda Türk mevzuatının Topluluk mevzuatı ile mümkün olduğunca uyumlu hale getirilmesini öngörmektedir.

2.3. Dış Ticarete Kullanılan Evraklar

Türkçe Fatura (Domestic Invoice, Internal Invoice)

İhracatçı, yüklenen malın veya gerçekleştirilen hizmetin bedelini veya KDV iadesini gümrükleme esnasında gümrük beyannamesine ekler. Türkçe faturada ihracatçının unvanı ve adresi, yükleme ve boşaltma yerleri, ürünün menşei, brüt ağırlığı, fatura tarihi ve fatura numarası, muhabir ve aracı banka bilgileri, toplam ürün miktarı ve mal tutarı, teslim şekli ve para birimi yer almaktadır. Türkçe fatura ve gümrük beyannamesinin KDV nüshası fiili ihracattan sonraki ayın 15-20'si arasında ihracatçının bağlı olduğu vergi dairesine ibraz edilerek mahsup veya iade başvurusu yapılır (Anonim 2020f).

Proforma Fatura (Proforma Invoice)

İhracatçının ithalatçıya yaptığı teklife veya ihracatçı ile ithalatçı arasındaki sözleşmeye istinaden akreditif açılmasına esas teşkil etmek üzere yükleme öncesinde oluşturulmuş faturadır. İhracatçının teklifini ithalatçı tarafından kabul edilir ve sipariş başarılı olursa, ithalatçı proforma faturada belirtilen süre içerisinde proforma fatura şartlarını kabul ettiğini beyan etmelidir. Satış işlemi gerçekleştiğinde proforma faturada yazan bilgiler ticari faturaya aktarılır (Anonim 2020f).

Orijinal (Ticari) Fatura (Original Invoice, Commercial Invoice, Sales Invoice)

Satıcının proforma fatura ve sipariş sözleşmesini esas alarak düzenlediği mal veya hizmet satışını gösteren belgelerdir. Satış işleminin gerçekleşmesinden sonra düzenlenen ticari fatura; gümrük işlemleri, döviz transferleri ve yükümlülükler için esas teşkil eden nihai faturadır. Proforma faturada belirtilen satış koşullarının alıcı tarafından onaylanması durumunda, proforma fatura, alıcının talebi üzerine nihai satış faturasına dönüştürülecektir (Anonim 2020f).

Navlun Faturası (Freight Invoice)

Navlun ödemesini ihracatçının üstlendiği teslim şekillerinde, ihracatçının navlunu ödediğini gösteren, ithalatçının bankası tarafından konşimentoya eklemek üzere talep edilen bir belgedir. Fakat genellikle navlun bedelleri, faturada ayrı bir kalem olarak gösterilir ya da faturadaki birim fiyat navlunu içerir. Bu şekilde ayrı bir fatura düzenlenmez (Anonim 2020f).

Onaylı Fatura (Certified Invoice)/Konsolosluk Faturası

İhracatçının, ithalatçı ülke konsolosluğundan temin ederek düzenlediği ve fiili ihracatını ithalatçı ülke konsolosluğunun onayı ile gerçekleştirdiğini gösteren faturadır. Fatura onayı gerektiren ülkeler şunlardır: Cezayir, Fas, İran, Lübnan, Mısır, Tunus, Suriye, Ürdün'dür. Ancak özellikle akreditifli satışlarda akreditif açan banka konsolosluktan fatura onayını talep edebilmektedir (Anonim 2020f).

Çeki Listesi (Packing List, Weight List)

Taşıyıcı araca yüklenen ve ihracata konu malzemelerin, ambalaj türüne göre miktarlarının ve içeriğinin belirtildiği listedir. Çeki listesi, her sevkiyattan önce gümrük müşaviri tarafından Türkçe fatura ile birlikte istenen bir belgedir. Beyanname, çeki listesinde verilen ürün detaylarına göre düzenlendiğinden, bu belgedeki bilgilerin fatura ve konşimento ile uyuşması önemlidir. Ayrıca çeki listesi, sigortası yapılmış ihracat sırasında herhangi bir hasar meydana gelmesi halinde tazminat talebi doğrultusunda resmi olarak kontrol edilmesi gereken belgelerden biridir (Anonim 2020f).

Dolaşım Belgeleri

Dolaşım belgeleri, ithalatçının ülkesinde vergi indirimleri ve/veya vergi muafiyetleri sağlayan, ihracatçı tarafından ithalatçıya gönderilen uluslararası belgelerdir (Yılmaz ve Özken 2016). Menşe şahadetnameleri, dolaşım belge ve sertifikalarının basımı, dağıtımı ve uygulamalarına ilişkin hizmetler Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından yürütülmektedir (Anonim 2020f).

- **A.TR Dolaşım Belgesi (A.TR Movement Certificate)**

Avrupa Birliği üye ülkeleri ile Türkiye arasındaki dış ticaret prosedürlerinde gümrük işlemlerini kolaylaştırmayı ve vergi muafiyeti ve/veya vergi indirimi sağlamayı amaçlayan bir belgedir (Anonim 2020f).

A.TR belgesi, ihracatçı ülkenin yetkili makamları tarafından düzenlenen ve Avrupa Topluluğu üyesi ülkeler ile Türkiye arasındaki ihracat ve ithalat işlemlerinde endüstriyel ürünler ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımında olduğunu gösteren bir belgedir. Avrupa Birliği ülkeleri arasında yapılan bir dış ticaret işleminde A.TR dolaşım belgesi

bulunmuyorsa üçüncü ülkelere uygulanan gümrük vergileri uygulanmak durumundadır. Beş nüsha olarak düzenlenen bu belgenin bir orijinali ve bir kopyası ihracatçı firmaya ithalat firmasına göndermesi için verilir. Bu belgenin temininde yaşanan gecikme veya aksaklık nedeniyle gümrüğe gelen herhangi bir malzeme üçüncü bir ülkenin malı olarak kabul edildiğinden, vergi ödenmeden gümrük işlemleri tamamlanamamaktadır. A.TR dolaşım belgesinin geçerli olduğu ülkeler: Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Yunanistan'dır (Anonim 2020f).

- **EUR.1 Dolaşım Sertifikası (EUR.1 Movement Certificate)**

Avrupa Birliği ülkeleriyle ve Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalayan ülkelerle yapılacak dış ticarete, ticareti yapılacak olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (CECA) Ürün Listesi kapsamındaki ürünlerin menşe ülkesini gösteren, tarife indiriminden yararlanmak amacıyla Ticaret Odaları tarafından hazırlanan ve ilgili gümrük idarelerince onaylanan belgedir (Anonim 2020f).

Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı ülkeler: Arnavutluk, Bosna Hersek, Fas, Filistin, Gürcistan, İsrail, İsviçre, İzlanda, Karadağ, Lihtenştayn, Makedonya, Mısır, Morityus Cumhuriyeti, Norveç, Sırbistan, Suriye, Şili, Tunus'tur (Anonim 2020f).

- **EUR-MED (EUR-MED Movement Certificate)**

Bu belge, Akdeniz'de Pan-Avrupa Akdeniz Menşe Kümülayon Sistemi'nde (PAAMK) kullanılmaktadır. Türkiye'den Fas, İsrail, Mısır ve Tunus'a işlem görmek üzere ya da son ürün olarak giden ve sonrasında Avrupa Birliği üyesi başka bir ülkeye ihraç edilecek olan ürünler için EUR-MED sertifikası düzenlenir (Yılmaz ve Özken 2016).

- **INF-2 Belgesi**

Türkiye'de serbest dolaşımda bulunan ürün girdisinin işlem görmek üzere bir üçüncü ülkeye gönderildikten sonra son ürün olarak Avrupa Birliği ülkelerine ihraç edilmesi

durumunda, nihai ürünün içeriğinde bulunan ürün girdisi bu belge ile serbest dolaşım hakkına sahip olup, gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır (Anonim 2019b).

Menşe Belgeleri

- **Menşe Şehadetnamesi (Certificate of Origin)**

Dış ticarete yapılacak olan ürüne dair, üretimin yapıldığı ülkeyi ve varsa üzerinde başka işlemin yapıldığı ülkeyi belirten resmi evraktır. Bu belge, ihracatçının bağlı olduğu Ticaret ve Sanayi Odası tarafından düzenlenir ve ithalatçının talebi üzerine ithalatçı ülke konsoloslukları tarafından onaylanabilir (Anonim 2020f).

İthal edilecek ürünün vergilerinin tespiti, ürüne ait özel durumlar ve kısıtlamalar ile ek evrak gereklilikleri gibi hususların belirlenmesi için zorunlu olan Menşe Şehadetnamesi; ekonomik önlemler gerektiren durumlarda ve salgın hastalıklarda belirtilen bu ülkelerden ürün ithalini önlemek için de gereklidir. İşlem gören ürünün, işlem gördüğü diğer ülke menşeli sayılması için gümrük tarife pozisyonlarının değişmiş olması ya da ürün değerinin %100 artmış olması gerekmektedir (Anonim 2020f).

A.TR, EUR.1 ve Form A düzenlenmeyen ülkelere konu olacak mallar için bir Menşe Şehadetnamesi düzenlenmesi gerekmektedir. Form A ve EUR.1 ve A.TR, ürünün üretildiği ülkeyi gösteren belgeler olsa da, ithalatçı firmalar Menşe Şehadetnamesi de talep edebilir (Anonim 2020f).

- **Form A Menşe Şehadetnamesi**

Bazı gelişmiş ülkelerin, 1964'te Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'ndaki müzakereleri takiben az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler lehine tek taraflı olarak tanıdığı bazı imtiyaz uygulamalar bulunmaktadır (Yılmaz ve Özken 2016). Beyaz Rusya, Kanada, Japonya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Yeni Zelanda'nın Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) kapsamında Türkiye'ye tanınan indirimli gümrük tarifelerine tabi mallar için bahsi geçen ülkelere yapılacak ihracatta Form A Menşe Şehadetnamesi aranmaktadır. Form A Menşe Şehadetnamesi ihracatçı firma tarafından doldurulmalıdır (Anonim 2020g).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avustralya GTS uygulasa da Form A Menşe Şahadetnamesini zorunlu kılmamaktadırlar. Kanada ve Yeni Zelanda, sistemden yararlanmak için Form A Menşe Şahadetnamesini zorunlu tutmakla beraber resmi onay talep etmemektedirler. Japonya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna ise resmi onay talep etmektedirler (Anonim 2020g).

Konşimento – Bill of Lading (BL)

Gemi, tren veya uçak ile yapılan yüklemelerde gönderici ile taşıyıcı arasında yüklemenin yapılacağı şartları içeren, malların taşınmak üzere alındığını ve varış noktasında alıcıya teslim edileceğini, gönderici ve alıcı firmanın bilgilerini, yükün cinsi, ağırlığı, yükleme tarihi ve beklenen teslimat tarihi gibi bilgileri içeren kıymetli bir evraktır. Bu belgenin kaybolması halinde, hukuki yaptırımlar bulunmaktadır (Anonim 2020f).

Karayolu Taşıma Belgesi (Road Waybill, CMR-Convention Merchandise Routier)

Karayolu üzerinde motorlu araçlarla gerçekleştirilen taşınmalarda Uluslararası CMR Anlaşması'na uygun olarak düzenlenen taşıma senedidir. CMR Anlaşması, bir ürünün uluslararası nakliye süresi boyunca uğrayacağı hasar, kayıp ve gecikmeler için gönderici, taşıyıcı ve alıcı arasındaki yükümlülükleri belirleyen bir anlaşmadır (Anonim 2020f).

Sigorta Belgeleri (Insurance Documents)

Nakliye sırasında oluşabilecek hasar ihtimaline karşı, malların teslim şekillerine göre sigortalınamaları gerekmektedir. Sigorta poliçesi ile sigorta sertifikası, sigorta şirketi veya sigorta komisyoncusu tarafından düzenlenir ve sigortayı yaptıran kişiye verilir. Dış ticarete konu malların sigortalı olmaması durumunda taşınmaları mümkün değildir (Anonim 2020g).

Gümrük Beyannamesi (Customs Declaration)

Gümrük mevzuatı uyarınca, dış ticarete konu olan ürünler hakkında detaylı bilgileri içeren, gümrük idaresinde yetkililer tarafından hangi gümrük rejimine tabi olacağını belirtecek şekilde doldurulan resmi bir belgedir. İlgili ihracatçı birliği tarafından onaylandıktan sonra gümrük idaresine sunulmalıdır. Bazı durumlarda gümrük

beyannamesi yerine ATA Karnesi, Déclaration en Douane, Büyükelçilik Mektubu, Kurye Mektubu ve TIR Karnesi kullanılabilir (Anonim 2020f).

2.4. Dış Ticarete Taşıma Şekilleri

Ürünün fiziksel özelliklerine, değerine, ambalaj tipine, boyutlarına ve özelliklerine bağlı olarak deniz, kara, hava, iç su yolu ve boru hatları gibi bir veya birden fazla taşıma şekli kullanılarak teslimat gerçekleştirilebilmektedir. Bir malın bir yerden başka bir yere aktarılması olan taşıma, aşağıda yedi ayrı başlık altında incelenmiştir (Gökbulut 2020).

Karayolu Taşımacılığı

Karayolu taşımacılığı, daha çok deniz taşımacılığının mümkün olmadığı ve demiryolu taşımacılığının yaygın olmadığı durumlarda kullanılmaktadır. Üretim yerinden tüketim yerine direkt ve hızlı taşınabildiğinden, diğer taşıma türlerine göre tercih edilmektedir.

Demiryolu Taşımacılığı

Demiryolu taşımacılığı, tek vagon ya da blok trenler halinde, kombine ya da özel demiryolu taşımacılığı ile gerçekleştirilebilir. Anlaşma şekline ve yükün durumuna göre hangi taşıma araçlarının tercih edileceği belirlenir. Uzun mesafelerde, maliyeti düşük olan ve aciliyeti olmayan, kapıdan kapıya taşınması gerekmeyen büyük miktardaki yüklerin taşınmasında demiryolu taşımacılığı tercih edilmektedir.

Havayolu Taşımacılığı

Havayolu taşımacılığı, hafif veya değerli malların taşınmasında tercih edilen taşıma şeklidir. En hızlı taşıma şekli olmasının yanında, diğer taşıma türlerinden daha fazla kural ve ayrıntı içerir. Bu sebeple maliyeti daha yüksektir. Hızlı olması sebebiyle depolama maliyetlerini azaltmaktadır.

Denizyolu Taşımacılığı

Dış ticarete en çok tercih edilen denizyolu taşımacılığı, yükün bir yerden diğerine deniz, nehir veya kanal yoluyla taşınmasını sağlayan bir taşıma şeklidir. Demiryolu ve karayolu taşımacılığına kıyasla daha ucuzdur ve çok büyük yüklerin tek seferde bir yerden başka bir yere taşınmasına izin verir.

Boru Hattı Taşımacılığı

Yaygın olarak petrol, doğal gaz ve su gibi ürünleri taşımak için kullanılan boru hattı taşımacılığı, ilk yatırım maliyeti daha yüksek olmasına rağmen, diğer ulaşım türlerinden daha hızlı, daha güvenli ve daha ekonomiktir.

Bazen malları çıkış ülkesinden varış ülkesine taşımak için birden fazla taşıma yöntemi kullanmak gerekli olabilir. Birden fazla ulaşım aracını bir arada kullanan ulaşım modları iki bölüme ayrılır.

1) İntermodal Taşımacılık

İntermodal taşımacılık, taşıma kabını değiştirmeden en az iki farklı taşıma şekli ile yapılan, esas olarak deniz, demiryolu ve karayolu ulaşım modlarının birbirleriyle entegre edilmesiyle kullanılan bir taşıma şeklidir. Her taşıma yolu için ayrı bir taşıma sözleşmesi düzenlenir. Hava taşımacılığı entegrasyonu, intermodal taşıma sistemlerinde daha az kullanılmaktadır. Kombine taşımacılık ise, intermodal taşımacılığın çoğunda demiryolu, deniz ve iç su yolu taşımacılığının kullanıldığı, karayolu taşımacılığının olabildiğince kısa bir süre için başlangıç ve bitiş kısımlarında kullanıldığı bir sistemdir.

2) Multimodal Taşımacılık

Yükler, bulundukları konteynerlerden başka konteynerlere aktarılır ve farklı taşıma yöntemleri kullanılarak varış yerlerine taşınır. Tüm taşıma modları arasında entegrasyon yapılabilen multimodal taşımacılık ile yükleme ve varış noktaları arasındaki tüm taşıma yolları için tek bir taşıma sözleşmesi imzalanır.

2.5. Dış Ticarete Teslim Şekilleri

Farklı ülkelerde faaliyet gösteren ve genellikle birbirini tanımayan firmalar arasında uluslararası satış yaparken ürünün teslimatı, riskler ve maliyet gibi konular önemlidir. Maliyet ve risklerin taşıma sırasında hangi noktadan sora satıcıdan alıcıya aktarılacağı satış sözleşmesiyle belirlenmiş olmaktadır. Uluslararası ticareti kolaylaştırmak için, Uluslararası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce) dış ticaret uygulamalarını ortak kurallara ve yol gösterici ilkelere göre toplamak istemektedir (Gökbulut 2020).

Dış ticaret kapsamında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkları, tarafların para ve zaman kayıplarını önlemek amacıyla ticari işlemlere yönelik kurallar ilk kez 1936'da "Incoterms" adı altında Uluslararası Ticaret Odası (ICC) tarafından yürürlüğe koyulmuştur. Gereksinimlere göre değiştirilen yönetmeliklerin en son versiyonu 1 Ocak 2020'de yürürlüğe giren Incoterms® 2020'dir (Anonim 2018a). Incoterms® kurallarının dış ticarete kullanılması zorunlu olmamakla birlikte bu kurallar, tarafların sorumluluklarını sınırlayan bir kılavuz görevi görmektedir (Gökbulut 2020).

2.5.1. E Grubu Teslim Şekilleri

EXW - Ex Works (Ticari İşletmede/Fabrikada Teslim)

EXW, tüm masraf ve risklerin alıcıya ait olduğu teslim şeklidir (Anonim 2020g). Tüm ihracat-ithalat formaliteleri ve masrafları alıcıya ait olup, satıcının gümrük beyannamesi açma zorunluluğu yoktur. Alıcının talebi üzerine, risk ve masraflar alıcıya ait olmak üzere, malları varış noktasında alabilmesi için bir nakliye şirketi ile anlaşma yapabilir. Yükleme sırasında malların zarar görmesi durumunda tüm sorumluluk alıcıya ait olup, satıcının hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. EXW; gümrük ve KDV sorunları, uluslararası taşımacılık düzenlemeleri ile çelişebildiği için ihracatta pek kullanılamamaktadır (Gökbulut 2020).

2.5.2. F Grubu Teslim Şekilleri

FCA - Free Carrier (Taşıyıcıya Masrafsız Teslim)

Bu teslim şekilde satıcı malları daha önce belirtilen lokasyonda alıcının belirttiği taşıyıcıya gümrükleme işlemleri tamamlanmış olarak teslim eder. Teslim yerine kadar olan masraflar, malların zarar görme veya kaybolma riski satıcıya aittir. Alıcı ise ithalatla ilgili izin ve belgeleri almak, navlun ve gümrük masraflarını karşılamakla yükümlüdür (Anonim 2020g).

FCA ve FOB (gemide teslim) iki benzer taşıma şekli olmasına rağmen, FOB'daki teslimat noktası yalnızca gemidir. FCA'da ise herhangi bir nakliye aracının kasası olabilir. Birden fazla taşıma modu varsa, ilk nakliye aracı teslimat için belirleyici olmaktadır (Gökbulut 2020).

FAS - Free Alongside Ship (Gemi Yanında Teslim)

Sadece deniz, nehir ve kanal taşımacılığı için kullanılan bu teslimat şeklinde taşıma limandan limana gerçekleşir. Satıcı, malları önceden belirlenen yükleme limanında alıcıya veya temsilcisine teslim ederek teslimat yükümlülüğünü yerine getirir. Teslimat noktasına kadar olan masraflar, malların hasar görmesi veya kaybolması riskini satıcı taşır. Alıcı ise ithalatla ilgili tüm gümrük masrafları ve belgelerin temininden sorumludur (Gökbulut 2020).

FOB - Free on Board (Gemide Teslim)

Sadece deniz, nehir ve kanal taşımalarında kullanılabilen FOB, dış ticarete en çok kullanılan teslim şeklidir. Satıcının, malları alıcı tarafından belirlenen yükleme limanında gemiye yüklemeyle, mallar alıcıya teslim edilmiş sayılır. Bu teslimattan sonraki kayıp veya hasar riski alıcıya aittir. Yük, limandan uzak bir mesafeden taşıyıcıya teslim edildiğinden, Incoterms® 2020 kuralları kapsamında FOB konteyner gönderileri için uygun değildir (Ceylan 2020).

2.5.3. C Grubu Teslim Şekilleri

CFR - Cost & Freight (Mal Bedeli ve Navlun)

FOB ile birlikte en yaygın kullanılan teslim şekillerinden biri olan CFR teslim şeklinde satıcı, malları yükleme limanından varış limanına taşımak için taşıyıcıyla bir taşıma sözleşmesi yaparak navlun ücretini öder. Varış limanına ulaşan gemiye satıcı tarafından malzemelerin yüklenmesiyle teslimat gerçekleşmiş olur (Anonim 2006). Satıcı, limanda boşaltılması dahil malların teslimine kadar olan tüm masraf ve riskleri üstlenir. CFR teslim şeklinde zorunlu bir sigorta bulunmamakla birlikte, yapılması gerektiğinde sorumluluk alıcıya aittir. Yük, limandan uzak bir mesafeden taşıyıcıya teslim edildiğinden, CFR konteyner yüklemeleri için uygun değildir (Gökbulut 2020).

CIF - Cost, Insurance, Freight (Mal Bedeli, Sigorta ve Navlun)

CIF teslim şeklinde satıcı, CFR teslim şeklindeki tüm sorumlulukları ve nakliye sırasında malların hasar görmesi veya kaybolması riskinin yanında deniz sigortası yükümlülüğünü de üstlenir. CIF yalnızca deniz, nehir ve kanal taşımacılığında kullanıldığı için, limandan limana taşıma söz konusudur. Satıcının yükleme limanında malları gemiye yüklediğinde

alıcıya teslim etmiş olur. CIF'te belirtilen varış limanı teslimat limanı değil, alıcının malları taşıyıcıdan aldığı liman olmaktadır. Satıcı, yükleme limanından varış limanına kadar olan mesafe için alıcı adına kargo sigortası yaptırmalıdır (Gökbulut 2020).

CPT - Carriage Paid to (Varış Yerine Kadar Navlun Ödenmiş Olarak)

CPT teslim şeklinde alıcıya teslimat, satıcının malları yükleme noktasında nakliye aracına teslim etmesi ile gerçekleşmiş olur. Varış noktasına kadarki tüm masraflar, malların kaybolma ya da hasar görme riski satıcıya aittir. Alıcı, navlun dışındaki masrafları ödemekle yükümlüdür. Risk, teslimatın hemen ardından alıcıya geçer (Gökbulut 2020).

CIP - Carriage & Insurance Paid to (Varış Yerine Kadar Navlun ve Sigorta Primi Ödenmiş Olarak)

CIP, satıcının malları alıcının ülkesinde kararlaştırılan bir varış yerine teslimatından ve nakliye masraflarından sorumlu olduğu bir teslimat şeklidir. Satıcının riski, mallar varış noktasında taşıma aracına yerleştirildikten sonra sona erer. Satıcı, yüklediği mal cinsine uygun asgari kapsamda bir nakliyat sigortası yaptırır. Malların taşınması sırasında alıcı tarafından yapılabilecek ek sigorta masrafları alıcıya aittir. Alıcı, malların taşıma aracına yüklenmesinden sonra oluşacak tüm masraf ve riskler ile gümrük işlemlerinden sorumludur (Gökbulut 2020).

2.5.4. D Grubu Teslim Şekilleri

DAP - Delivered at Place (Belirtilen Yerde Teslimat)

DAP, herhangi bir veya birden çok taşıma şekli için kullanılabilir. Malların belirtilen adrese taşınması ve teslim edilmesinden sorumlu olan satıcı, varış yerine kadar taşıma masrafları ve tüm riskleri üstlenir. Teslimat sonrası risk alıcıya geçtiğinden nakliye aracının boşaltılması alıcının sorumluluğundadır. Malların teslim anına kadar kaybolma veya hasar görme riski bulunmasına rağmen, satıcı malları sigortalatmak zorunda değildir (Gökbulut 2020).

DPU - Delivered at Place Unloaded (Belirtilen Yerde Mal Boşaltılmış Teslimat)

DPU, Incoterms® 2020 için yeni bir teslimat formudur. DAT (Terminalde Teslim) kuralındaki "terminal" kelimesinin yanlış yorumlanması nedeniyle, DPU (Belirtilen

Yerde Mal Boşaltılmış Teslimat) ile değiştirilmiştir. DPU, teslimatın yalnızca bir nakliye terminalinde değil, herhangi bir yerde yapılabileceğini belirtmektedir. Satıcı, malların teslim aracından boşaltılması dahil, teslimat yerine kadar oluşan tüm masraf ve riskleri üstlenir. Satıcı, ihracat işlemlerinden ve transit ülkedeki olası işlemlerden sorumlu iken, ithalat işlemlerinin sorumluluğu alıcıya aittir. Malların satıcı tarafından indirilmesini gerektiren tek Incoterms® kuralı DPU'dur. Satıcı, boşaltma sırasında ortaya çıkacak risk ve maliyetleri üstlenmek istemezse, DPU yerine DAP'ı seçmesi önerilir (Gökbulut 2020).

DDP - Delivered Duty Paid (Gümrük Vergisi Ödenmiş Olarak Teslimat)

Bu teslimat şekli, herhangi bir taşıma türü ya da birden fazla taşıma modu olan teslimatlar için kullanılabilir. Satıcı, ithalat işlemleri dahil tüm masrafları üstlenmekle yükümlüdür. Teslimat yeri, herhangi bir yer olabileceği gibi, satıcı malların gümrükten geçmesi ve varış yerine kadar olan tüm riskleri üstlenir. Mallar varış noktasında nakliye aracından çıkarıldığında alıcıya teslim edilmiş olarak kabul edilir. Alıcının bir sorumluluğu olmayıp, satıcı ve transit ülkedeki olası işlemlerden ve ihracat-ithalat işlemlerinden sorumludur. Tarafların sigorta yaptırma zorunluluğu olmasa da, alıcı sigorta başvurusunda bulunursa masrafları kendisi ödemelidir (Anonim 2006).

2.6. Dış Ticarete Ödeme Şekilleri

Günümüzde, uluslararası pazarlarda başarılı ve yabancı rakiplere göre avantajlı olabilmek için ihracatçı firmaların müşterilerine cazip ödeme koşulları sunmaları gerekmektedir. Ticari mal alırken veya satarken alıcı ve satıcı arasında bir risk ve güven oluşmaktadır. Satıcılar, ödemelerini tam ve zamanında alabilmesi için alıcıların ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak, kendisi için ödeme riskini en aza indirecek, en uygun ödeme şeklini seçmeye çalışmaktadırlar (Gökbulut 2020).

Dış ticarete birçok uluslararası ödeme yöntemi mevcuttur. Yeni uluslararası ödeme şekilleri ortaya çıksa da uluslararası ticari işlemlerde tercih edilen ve yaygın olarak kullanılanlar aşağıdaki gibidir (Gökbulut 2020):

- Peşin Ödeme
- Mal Mukabili Ödeme (Açık Ödeme)
- Vesaik Mukabili Ödeme

- Konsinye Ödeme
- Akreditif

2.6.1. Peşin Ödeme

Bu ödeme şeklinde ödeme, malların tesliminden önce malların tüm maliyetini karşılayacak şekilde veya belirli bir oranda yapılmaktadır. Satıcıya en çok teminat sunan yöntem olduğu için genellikle ilk defa mal satışı yapılacak tanınmayan müşterilere uygulanmaktadır. Ancak, ithalatçı ülkede çeşitli nedenlerle yaşanan döviz transferlerinin gecikmesi veya tamamen askıya alınması gibi durumlarda satıcı peşin ödeme talep edebilir. Ancak, nakit akışı sorunlarına yol açabileceğinden, ön ödeme şartı ithalatçıya çok cazip gelmemektedir. Bu sebeple, alıcının tercih edebileceği başka satıcılar bulunuyorsa, ihracatçı için genellikle rekabetçi bir seçenek olmamaktadır (Anonim 2006). Peşin ödeme; havale, çek, efektif döviz şeklinde gerçekleştirilebilir (Gökbulut 2020).

2.6.2. Mal Mukabili Ödeme (Açık Ödeme)

Mal bedelinin, alıcı malları teslim aldıktan sonraki bir zamanda ödenmesini sağlayan bir ödeme yöntemidir. Mal bedeli sözleşmede belirtilen daha sonraki bir zamanda veya mallar satıldıktan sonra ödeneceği için risk ihracatçıya aittir. Satıcının alıcıya güvenmesi veya banka garantisi ile güvence sağlaması gerekmektedir. Bu ödeme yöntemi ile belgeler ithalatçıya doğrudan posta yoluyla veya banka aracılığıyla gönderilebilir (Gökbulut 2020).

2.6.3. Vesaik Mukabili Ödeme

Bu ödeme yöntemi, bir bankanın vesaik bedeli karşılığında belgeleri teslim ettiği bir ödeme yöntemidir. Poliçeye dayalı dış ticaret işlemleri, ağırlıklı olarak bankalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Satıcı, malları sevk ettikten sonra, vesaikleri sevk belgesiyle birlikte yurt dışındaki alıcıya teslim etmek üzere kendi bankasına iletir. Satıcının bankası, bu belgeleri alıcının ülkesindeki muhabir bankaya gönderir. Muhabir banka vesaikin türüne göre işlem yaparak belgeleri ithalatçıya teslim eder (Gökbulut 2020).

2.6.4. Konsinye Ödeme

Nihai satışı sonra yapılacak şekilde yabancı alıcılara, komisyonculara, ihracat şubelerine veya yurt dışındaki temsilciliklere mal gönderilmesine konsinye ticaret denir. Konsinye ödeme şeklinde, satıcı mallar satılınca kadar malların mülkiyetine sahiptir. Alıcı ise, malların son müşteriye satışını yapmaktan sorumludur. Konsinye ile gönderilen malların nihai satışı, ihraç tarihinden itibaren bir yıl içinde yapılmalıdır. Konsinye olarak gönderilen mallar, sevkiyat için ihracat izin süresi içinde satılamadığı durumda, malların gümrük mevzuatı kapsamında ülkeye geri getirilmesi gerekmektedir (Anonim 2020g). Konsinye ihracat yapabilmek için, saygın, güvenilir bir yabancı bayi ya da bir üçüncü taraf lojistik hizmet sağlayıcısı ile çalışmak önemlidir (Gökbulut 2020).

2.6.5. Akreditif (L/C-Letter of Credit)

Akreditif, bir bankanın belirli şartların yerine getirilmesi koşuluyla, ithalatçı adına ihracatçıya ödeme yapmayı taahhüt ettiği bir sözleşmedir. İhracatçı, akreditifte belirtilen şartları sağlayarak sevkiyatı gerçekleştirdikten sonra belgeyi bankaya ibraz ettiğinde mal bedelini tahsil edebilecektir. Akreditif, satış sözleşmesinden ayrı bir sözleşme olup, bankanın ödeme yükümlülüğü sadece satıcının akreditif şartlarına uymasını gerektirir (Gökbulut 2020).

Dış ticaret işlemlerinde ithalatçı, akreditif amiri (applicant) ve akreditif işlemini başlatan taraftır. Akreditifi açan banka, diğer bir deyişle amir banka (issuing bank), akreditif metnini (küşat mektubu) hazırlar ve satıcıya iletmek üzere muhabir bankaya gönderir (Gökbulut 2020).

Akreditif işlemi, ithalatçı ve ihracatçı için düşük riskli bir ödeme şekli olmasına rağmen maliyetli olması ve işlemlerin zaman alması nedeniyle firmalar tarafından tercih edilmeyebilir (Gökbulut 2020).

2.7. Bitkisel ve Hayvansal Gıdaların İthalat ve İhracatında Yapılan Kontroller ve Düzenlenen Sertifikalar

Ülkeler arasındaki dış ticaret yarışı sürecinde satış ve satın almayı düzenlemek için kurum içinde ya da alıcı-tedarikçi ilişkileri çerçevesinde birtakım standartlar belirlenmiştir.

Örneğin, firmalar arası (B2B); GlobalGAP, BRC, SQF, GFSI, IFS gibi standartlar uygulanmaktadır. Tüketiciden Müşteriye (B2C) standartlarının aksine, B2B standartları tüketicilere yönelik olmayıp altyapı, ekipman ve üretim uygulamaları açısından katı kurallar içerir. Söz konusu standartların oluşturulmasında, The Codex Alimentarius Commission (CAC), gıda güvenliği düzenlemelerinin belirlenmesinde hükümetlere rehberlik ederken, Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO), ürün spesifikasyonu ve yönetim sistemleri konularında yol göstermektedir. Uluslararası düzeyde uyum gösteren firmaların artışı, gelişmekte olan ülkelerdeki ve Avrupa'daki tedarikçileri bu standartlara uymaya itmiştir. Küresel ticaret uluslararası rekabeti artırdığından, gıda güvenliği ile ilgili riskleri yönetmek ve azaltmak için bu standartlar ön plana çıkmaktadır (Hammoudi ve ark. 2015).

1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulması ile tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde gıda kodeks standartları daha önemli bir hale gelmiştir. Gıda kodekslerinin bilimin ışığında güncellenmesi ve uygulamalarının zorunlu kılınmasıyla ihracat gelirlerinin çoğu tarım ve gıda ürünleri olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olumsuz, gelişmiş ülkeler olumlu yönde etkilenmişlerdir. Kodeks standartlarının, üye ülkeler için doğrudan yaptırımı olmamakla birlikte uluslararası gıda ticaretinde WTO tarafından otorite olarak görülmektedir. Kodeks standartların uluslararası ticareti kolaylaştırmaktadır. Yurt içi gıda üretimi ve tüketiminde geçerli olan gıda standartları da kodeks standartları referans alınarak oluşturulmaktadır. Dış ticaret işlemlerinin kodeks kurallarıyla uyumu 1997 yılında başlamış olup, denetim ve belgelendirme prosedürleri en son 2010 yılında revize edilmiştir (Duru ve ark. 2019a).

Son zamanlarda Avrupa Birliği Gümrük Birliği Anlaşması, WTO ile yapılan anlaşmalar Avrupa Birliği Uyum Programları kapsamında yürürlüğe giren ve HACCP (Tehlike Analizleri ve Kritik Kontrol Noktaları) uygulamalarını zorunlu kılan kanunlar ile kodeksler gıda ile ilgili mevzuat farklılıklarını azaltmıştır (Sakarya 2018). Bu düzenlemelere ek olarak dış ticarete konu olan belgeler aşağıda ele alınmaktadır.

Uluslararası Orijin ve Bitki Sağlık Sertifikası (Phytosanitary Certificate): İhraç edilecek ürünlerin herhangi bir hastalık veya zararlı madde içermediğini gösteren belgedir (Anonim 2020g). Fiziksel işlem görmüş bitkisel ürünler için bitki sağlığı sertifikası

gerekli değildir. Bitki Sağlığı Sertifikası, Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlükleri tarafından düzenlenmektedir. Bitki Sağlığı Sertifikası'nın uluslararası geçerliliği nedeniyle ihracatta gümrük idarelerine ibraz edilmesi zorunludur (Anonim 2020g; Anonim 2020h).

Bitki Sağlığı Sertifikası alabilmek için öncelikle ihracatçı, üyesi olduğu İhracatçı Birliğinin hesabına Teknik Yardım Ücreti yatırmalı ve Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlüğü Bitki Koruma Şube Müdürlüğünden temin edilebilen Zirai Karantina Servisi Bitki İhraç Dilekçesini doldurmalıdır. İhracata konu olacak ürünün yükleneceği yerde kontrolör tarafından hijyenik kontrolü yapılır. Herhangi bir olumsuzluk olmaması durumunda kontrolör, Bitki Sağlık Sertifikası'nı imzalar. Orta Doğu ve Körfez ülkeleri için bu belgenin ayrıca Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Dışişleri Bakanlığı ve kendi Büyükelçilikleri tarafından da onaylanması gerekmektedir. Alıcı ülkelerin talepleri doğrultusunda laboratuvar analiz raporları da bu belgeye eklenebilir. Sertifikalar; yaş meyve sebze için on gün, kuru meyve, hububat ve bakliyatlar için yirmi gün geçerlidir. Daha önce muayene edilmiş olmalarına rağmen ürünler, ihracat anına kadar herhangi bir aşamada yeniden muayene edilebilirler. Alıcı ülke yaş meyve ve sebzeler için Bitki Sağlık Sertifikası haricinde aflatoxin, pestisit vb. analizleri talep ederse, ihracatçı firmaların İl Müdürlüğü Kontrol Şube Müdürlüğüne başvurmaları gerekir (Anonim 2020h).

Sağlık Sertifikası (Health Certificate): Mevzuata kapsamında, Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlükleri, alıcı ülkenin talebi doğrultusunda işlenip işlenmediğine bakılmaksızın tüm tarım ürünleri için Sağlık Sertifikası düzenlemektedir. İhracatçı, ürünün denetlenmesini talep ederse, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından analiz için numuneler alınır. Analiz sonuçları alıcı ülke talepleri ve Türk Gıda Kodeksi'ne göre değerlendirilir (Anonim 2020g).

Üretim izni prosedürü çerçevesinde üç ayda bir düzenli olarak tesisleri denetlenen ve ürünleri analiz edilen firmaların ihracat amaçlı Sağlık Sertifikası talepleri, ürünler kontrol edilmeden yerine getirilmektedir. Tesisleri üç ayda bir kontrol edilmeyen ihracatçıların ihracata konu olacak ürünleri ise tesadüfi örnekleme metodu (random sampling) kullanılarak kontrol edildikten sonra sertifikalandırılır (Anonim 2020g).

Türkiye'den ihraç edilen ürünlerde Avrupa Komisyonu Sağlık ve Tüketicinin Korunması Genel Müdürlüğü tarafından tespit edilen olumsuzluk, RASFF (Gıda ve Yem İçin Hızlı Uyarı Sistemi) kapsamında Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğüne bildirilir. Bildirim almış firmaların takip eden beş ihracat ürünü partisi analiz edilir. Olumsuz bir durum olmadıkça tesadüfi örnekleme metodu ile devam edilir. İhracatçılar ürünü ihraç edecekleri ülkenin kriterlerini bilmeli, Bitki Sağlığı Sertifikası, Hayvan Sağlığı Sertifikası ve Sağlık Sertifikası almak için T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlükleri ile iletişime geçmelidirler (Anonim 2020g).

Uygunluk Belgesi (Certificate of Conformity): Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Yönetmeliği ekinde yer alan tarım ürünleri, ihracatta zorunlu kalite denetimine tabidir. İhracatçı firmaların bu ürünleri ihraç ederken Dış Ticaret Müsteşarlığı Bölge Müdürlüklerine bağlı Dış Ticaret Standardizasyon Teftiş Grubu Başkanlığına başvuruları gerekmektedir. Yapılan kontrollerle ürünün standartlara uygun olduğunun tespiti halinde, Dış Ticarete Standardizasyon Denetçileri Grup Başkanlığı, gümrüğe ibraz edilmek üzere Uygunluk Belgesi düzenler. Taze meyve ve sebze ihracatı yapan firmalar kontrol belgelerini Avrupa Birliği üyesi ülkelerin gümrüklere sunmaları halinde, bu ihracatçıların taze meyve ve sebze partileri denetime tabi tutulmadan Avrupa Birliği ülkelerine girebilmektedir (Anonim 2020h).

Hayvan İhracına İlişkin Sağlık Raporu (Health Certificate For Animal Export): Canlı hayvan, hayvansal maddeler ve deniz ürünleri ihraç eden firmaların, bu ürünlerin insanlara veya hayvanlara bulaşabilecek hastalık barındırmadığını Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlüklerinden temin edecekleri sağlık raporlarıyla belgelemeleri gerekmektedir. Canlı hayvan, hayvansal maddeler ve deniz ürünleri ihracatı için yedi farklı sağlık sertifikası bulunmaktadır. İhracatçı firmalar bu sertifikalar için, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğüne bağlı Tarım İl Müdürlüğüne dilekçe, teknik yardım ücreti makbuzu ve yurt içi sevkiyat raporu ile başvurmalıdır (Anonim 2020h). Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlükleri tarafından canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ihracatı için düzenlenen sağlık sertifikaları, ürüne ve alıcı ülkenin gereksinimlerine göre farklılık gösterebilmektedir (Anonim 2020g).

Çekirdeksiz Kuru Üzüm Analiz Belgesi: ABD, Avustralya ve Kanada'ya çekirdeksiz kuru üzüm ihraç edecek firmaların İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, İzmir Hıfzıssıhha Enstitüsü ile Ege Üniversitesi İlaç Geliştirme ve Farmakokinetik Araştırma ve Uygulama Merkezi Laboratuvarı (ARGEFAR) kuruluşlarından herhangi birinden kurşun ve pestisit kalıntı analiz raporu temin etmeleri gerekmektedir. Numune alma işlemleri, Dış Ticaret Müsteşarlığı Bölge Müdürlüklerine bağlı Dış Ticaret Standardizasyon Grubu Başkanlıkları tarafından yapılır (Anonim 2020h).

Doğal Arı Balı Analiz Belgesi: Tağşişli ve sahte bal ihracat ve ithalatının engellenmesi amacıyla gümrüklerden istenen zorunlu bir belgedir. Numune alımı Dış Ticaret Standardizasyon Grubu Başkanlıkları tarafından yapılır (Anonim 2020h).

Doğa Mantarı İhracatında Hazırlanan Annex II Sertifikası: Avrupa Birliği ülkeleri, yaş doğa mantarı için ihracatçı firmalardan radyasyon belgesi istemektedir. İthalatçı ülkelerin bu sertifikayı talep etmesi durumunda ihracatçı firmalar, Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi ya da Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ne başvurabilir (Anonim 2020h).

Et, Süt ve Kuru Meyveler Dışında Gıda, ve Gıda Katkı ile Gıda Ambalaj Maddelerinin İhracatında Gıda Güvenliği/Sağlık Sertifikası (Food Safety/Health Certificate): Tarım İl Müdürlükleri et, süt ve kuru meyve dışındaki gıdalar ve gıda katkı maddeleri ile gıda ambalaj malzemeleri ihracatı için istenen sağlık sertifikası için gerekli kontrolleri gerçekleştirir. İhracatçının, ürünün alıcı ülkenin şartlarına uygun olarak denetlenmesini talep eden bir beyanname ibraz etmesi halinde kontroller üretim yerinde, depoda veya antrepoda ihracatçı veya temsilcisi eşliğinde yapılmaktadır (Anonim 2020h).

Ticari Kalite Denetim Yeterlilik Belgesi: Bu belge, ihraç edilecek tarım ürünlerinin Dış Ticarete Standardizasyon denetçileri tarafından yapılan denetimlerden muaf tutulmasını sağlamaktadır. Ticari Kalite Denetim Yeterlilik Belgesi almak isteyen firmaların başvuruları, üretim tesislerinin bulunduğu ildeki Dış Ticaret Müsteşarlığı Bölge Müdürlüğüne yapılmalıdır (Anonim 2020h).

Belgesi olan üretici-ihracatçıların ya da bu üretici ihracatçılardan ihraç kayıtlı mal tedarik eden ihracatçı firmaların yapacakları ihracatta, üretici-ihracatçıların denetçileri tarafından

düzenlenmiş Denetim Beyanı ve Belgesinin gümrük idarelerine sunulması durumunda Kontrol Belgesi aranmaz (Anonim 2020h).

Borsa Tescil Beyannamesi: Tarımsal ürünlerin kayıt altına alınması, vergi kayıplarının önlenmesi ve bürokratik işlemlerin azaltılması için tarımsal ürünlere yönelik gümrükleme işlemleri sırasında ihracatçıdan bu belge talep edilmektedir (Anonim 2020h).

İşlenmiş Tarım Ürünleri Beyan Formu/Analiz Sonuç Raporu: Serbest dolaşıma girecek olan işlenmiş tarımsal ürünlerin tarımsal paylarını gösteren kimyager onaylı bir belgedir (Anonim 2020h).

CITES Belgesi: Nesli tükenmekte olan yabani hayvan ve bitki türlerinin ihracatı için gümrük beyannamelerinin tescili sırasında istenen bir belgedir (Şahin 2007).

Hasat Belgesi: Çiçek soğanları üretim alanlarının dikim, vejetasyon, hasat ve ihracat adımlarında Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlüğü tarafından yapılan denetimler sonucunda, çiçek soğanlarının üretme ya da büyütme olduğunu belirten onaylı Hasat Belgesi düzenlenmektedir (Anonim 2020h).

Menşei Belgesi: Devlet ormanlarından elde edilecek doğal çiçek soğanlarına ihracat izni alabilmek için Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlüklerinden alınması gereken belgedir (Anonim 2020h).

Helal Sertifikası (Halal Certificate): İslami kurallar çerçevesinde üretilen gıda ürünlerine verilen sertifikadır (Şahin 2007).

Koşer Sertifikası (Kosher Certificate): Yahudilik kuralları çerçevesinde üretilen gıda ürünlerine verilen bir sertifika olup Yahudi din mensuplarının yoğun olarak yaşadığı ülkelere ihracatta önemli bir faktör olarak kabul edilir. Bu belge özellikle İsrail pazarında önemli olmakla birlikte, bazı ürünler için Hahambaşılık tarafından verilen sertifika yetersiz kalmaktadır. Özellikle et ve süt ürünleri gibi dinen kritik görülen gıda ürünlerine, İsrail'deki dini yetkililerin yerinde çalışarak caizlik kazandırması gerekli olabilmektedir. Bu sertifikanın bazı temizlik ve tekstil ürünleri ile elektrikli ev aletleri için de talep edildiği durumlar görülmektedir (Şahin 2007).

İyi Üretim Uygulamaları (GMP) Belgesi: Üretimin her aşamasında gerekli kalite kontrolün yapıldığını gösteren bu belge Sağlık Bakanlığı tarafından gıda, tıbbi cihaz ve kozmetik ve ilaç firmaları için verilmektedir (Anonim 2020h).

Tarım ve Orman Bakanlığı Tarafından Yürütülen İthalat Denetimleri: “2020/5 sayılı Tarım ve Orman Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Kontrolü Tebliği” ile insan, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili olarak güvenli ürün ithalatına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmektedir. Bu Tebliğ kapsamında Tarım ve Orman Bakanlığınca denetime tabi tutulan ürünler aşağıda verilmiştir (Anonim 2020g):

- Veteriner Kontrollerine Tabi Olan Hayvan ve Hayvansal Ürünler
- Gıda ve Yem Sanayisinde Kullanılan Bitkisel Ürünler
- Tohum, Fide, Fidan ve Çiçek Soğanları Gibi Çoğaltım Materyalleri
- Veteriner Biyolojik Ürünler
- Veteriner Tıbbi Ürünleri (İlaç Ham Maddeleri ve Yardımcı Maddeleri)
- Bitki Koruma Ürünü ve Teknik Maddeleri
- Zirai Karantina Kontrolüne Tabi Bitki ve Bitkisel Ürünler
- Orman Yetiştirme Materyalleri

Sağlık Açısından Denetimler: İthalata konu olacak tarım ürünlerinin insan, hayvan ve bitki sağlığı bakımından denetlenmesi “Tarım ve Orman Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Kontrol Tebliği” kapsamında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. Ürünün yasal gerekliliklere uygun olmadığı tespit edilirse gerekçeli bir uygunsuzluk yazısı düzenlenerek ve bu ürünlerin ithalatına izin verilmemektedir. Uygunsuzluk tespit edilen ürünler çıkış ülkesine geri gönderilir ya da imha edilir (Anonim 2020g).

Söz konusu Tebliğin 10’uncu maddesinde yer alan muafiyet hükümleri kapsamında yapılacak ithalatlarda Kontrol Belgesi ya da Uygunluk Yazısı gerekli değildir. Bunun yanında, ithal edilen bitkisel ürünler için menşe ülkesindeki yetkili makamlarca düzenlenmiş Bitki Sağlığı Sertifikası gerekmektedir (Anonim 2020g).

Hayvansal ürün ithalatında ürüne, ülkeye ve menşe ülkenin hayvan hastalıklarıyla ilgili durumuna göre başka hayvan sağlığı sertifikaları düzenlenmesi gerekebilir (Anonim 2020g).

Standart Kontrolleri: Yıllık olarak yayınlanan “İthalatta Kontrolü Ürün Denetmenleri Tarafından Yapılan Bazı Tarım Ürünlerinin İthalatta Ticari Kalite Denetimi Tebliği” ekli listesinde yer alan ürünlerin ithal edilecek olması durumunda, T.C. Ekonomi Bakanlığı Bölge Müdürlükleri Ürün Denetmenleri Grup Başkanlıklarına yapılacak başvuru ile ürünlerin gümrük sahasındaki muayeneleri ilgili standartlara göre yapılmaktadır. Bu denetimler sonucunda, söz konusu ürünün ülkeye giriş izni, Dış Ticarete Risk Esaslı Kontrol Sistemi (TAREKS) üzerinden üretilecek referans numarasıyla verilir (Anonim 2020g).

2.8. Dünya Ekonomisi ve Gıda Sektörü

Son on yılda büyüyen gıda sanayisi, rekabetin etkisiyle haksız kazançlara sebep olmaktadır. Söz konusu haksız kazançlar, insanların gıdaya ulaşmasını daha da zorlaştırmaktadır (Anonim 2020b). Nüfus artışı, mevcut doğal kaynakların verimsiz kullanımı ve yaşam standartlarındaki değişikliklerin olumsuz etkileri birçok çeşitli küresel krizlere neden olmaktadır. 2007-2008 yıllarında yaşanan küresel gıda krizi en temel ihtiyaç olan beslenmeyi etkilediğinden, etkileri diğer krizlerden farklı olmuştur. Gıda fiyatlarının dünya çapında artması küresel bir krize sebep olmuş, siyasi ve ekonomik iktidarsızlıklar sonucu tüm dünyada huzursuzluklar yaşanmıştır. Bu gıda krizinin başlıca sebebi, arz ve talep dengesinin değişmesidir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin büyümesi, tarım ürünleri arzında yavaş artış, tarım ürünleri stoklarındaki azalma, petrol fiyatlarında artış, sanayileşmiş ülkelerin dış ticarete aşırı korumacı politikaları ve yüksek sübvansiyonlar ise arz ve talep dengesindeki değişikliklerin sebepleridir (Gürlük ve Turan 2008). Dünyanın önde gelen çok uluslu şirketleri Latin Amerika, Afrika ve Güneydoğu Asya ülkelerinde milyonlarca dönüm tarım arazisi kiralayarak tarımsal gıda ürünlerine yatırım yapmaktadır. 21’nci yüzyılda dünya ülkeleri arasındaki mücadelenin petrol ve maden vb. enerji kaynaklarına yönelik olacağı tahmin edilmişse de, sağlıklı ve güvenli gıda tedariki ön planda olmaktadır (Anonim 2020b).

Üstelik değişen meteorolojik koşullar, birçok ülkede buğday verimini etkileyerek fiyat artışına sebep olmuştur. Orta Doğu ve Afrika’da düşük gelirli insanlar, gelirlerinin

yaklaşık %50'sini gıdaya harcamakta ve gıda ürünleri fiyatlarındaki artış hane halkı harcamaları üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır. Küresel gıda problemlerinin ve tekrarlayan gıda krizlerinin temelinde her şeyden önce, tarımda bilimsel ilerlemenin eşit olmayan dağılımı yatmaktadır (Abdulkadyrova ve ark. 2016). Tarım ve gıda politikaları günümüzde de toplumsal önemini sürdürmeye devam etmektedir. Bu arada tarımın doğal kaynaklarla ilişkisi; iklim değişikliği, su ve arazi kullanımı, biyolojik çeşitliliğin korunması ve kimyasal kirlilik ile ilgili tartışmaları da tetiklemektedir. Son elli yılda, tarım ürünlerinin ihracattaki payı tüm dünyada azalma göstermiştir (Anderson 2016). Gıda krizlerinin yakın gelecekte de devam etmesi öngörülmektedir (Aydın ve Aydın 2018).

Ülkelerin tarımsal dış ticaret bilançosu, tarımsal hammaddeler ve gıda ürünlerinin birlikte değerlendirilmesiyle görülebilmektedir (Aydın ve Aydın 2018). **Ek 2** Çizelge 2.1'de, dünya tarım ve gıda ürünleri ihracatının 2010-2019 dönemindeki değişimi milyar dolar cinsinden verilmektedir. Ülke sıralaması 2019 yılına göre yapılmış olan çizelgede yıl bazında en çok ihracatı yapan ülkenin ABD olduğu görülmektedir. İkinci sırayı Hollanda takip etmektedir. Dünyanın en büyük tarım ve gıda ürünleri ihracatçılarından biri olan Hollanda, re-export (ithal ürünün doğrudan ihraç edilmesi, yeniden ihracat) yöntemiyle Asya ve ABD'den ithal edilen ürünü Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. Ayrıca, Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanması (SPS) ve Ticarete Teknik Engeller (TBT) anlaşmalarının uluslararası tarım ve gıda ürünleri ticaretinde zorunlu uygulanmaya başlanması gıda dış ihracatının artışına katkı sağlamıştır (Duru ve ark. 2019a). Türkiye WTO'nun verilerine göre 2019 yılı sonunda gıda ürünleri ihracat değerleri 26'ncı sıradadır.

2010-2019 yılları arası gıda ürünleri ithalat değerleri ise **Ek 3** Çizelge 2.2'de verilmiştir. Ülke sıralaması 2019 yılına göre yapılmış olan çizelgede ilk 10 ülke sırasıyla verilmiş olup Türkiye WTO verilerine göre 21'nci sıradadır.

Çizelge 2.3'te, Türkiye'nin 2013-2019 yılları arasında en çok ihracat yapmış olduğu ülkeler görülmektedir. Ülke sıralaması 2019 yılına göre yapılmıştır. 2019 yılı en yüksek ihracat payının Almanya'ya ait olduğu görülmektedir. Almanya'yı Birleşik Krallık, Irak

ve İtalya takip etmektedir. Her yıl ayrı ayrı incelendiğinde Almanya'nın sıralamadaki yerinin değişmediği dikkat çekmektedir.

Çizelge 2.3. Ülkelere göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)

Ülkeler/Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Almanya	9,2	9,8	9,6	10,2	9,9	9,8	9,2
Birleşik Krallık	5,7	6,1	7,2	8,0	6,0	6,5	6,2
Irak	8,0	7,9	6,6	5,7	6,1	5,3	5,7
İtalya	4,6	4,5	4,7	5,3	5,3	5,7	5,4
ABD	4,1	4,2	4,6	4,9	5,6	5,1	5,0
İspanya	2,8	3,0	3,3	3,5	4,0	4,6	4,5
Fransa	4,1	4,1	4,0	4,2	4,2	4,3	4,4
Hollanda	2,3	2,2	2,2	2,6	2,5	2,9	3,2
İsrail	1,7	1,8	1,9	2,0	2,1	2,3	2,5
Rusya Federasyonu	4,5	3,7	2,4	1,2	1,7	2,1	2,3
Romanya	1,7	1,9	1,9	1,9	2,0	2,3	2,3
BAE	3,2	3,0	3,3	3,7	5,6	1,8	2,0
Mısır	2,1	2,1	2,2	1,9	1,5	1,8	1,9
Polonya	1,3	1,5	1,6	1,8	1,9	2,0	1,9
Belçika	1,8	1,9	1,8	1,8	2,0	2,3	1,9
Suudi Arabistan	2,0	1,9	2,4	2,2	1,7	1,6	1,8
İran	2,8	2,5	2,7	3,7	2,3	1,6	1,5
Çin	2,3	1,8	1,7	1,6	1,8	1,7	1,5
Bulgaristan	1,3	1,3	1,2	1,7	1,8	1,6	1,5
Fas	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0	1,1	1,3
Diğerleri	33,5	34,1	33,8	31,2	30,4	33,6	34,1

Kaynak: TÜİK (2020)

Çizelge 2.4'te ise, Türkiye'nin 2013-2019 yılları arasında en çok ithalat yapmış olduğu ülkeler görülmektedir. Ülke sıralaması 2019 yılına göre yapılmıştır. 2019 yılı en yüksek ithalat payının Rusya'ya ait olduğu görülmektedir. Rusya'yı Almanya, Çin ve ABD takip etmektedir. Her yıl ayrı ayrı incelendiğinde Rusya'nın sıralamadaki yerinin değişmediği dikkat çekmektedir.

Çizelge 2.4. Ülkelere göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı (%)

Ülkeler/Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Rusya Federasyonu	10,0	10,1	9,7	7,6	8,4	9,8	11,0
Almanya	9,8	9,4	10,6	11,2	9,3	9,3	9,2
Çin	9,7	10,2	11,8	12,3	10,0	9,3	9,1
ABD	5,1	5,4	5,4	5,6	5,1	5,6	5,6
İtalya	5,2	5,2	5,3	5,3	5,1	4,7	4,4
Fransa	3,3	3,4	3,7	3,8	3,5	3,4	3,2
Hindistan	2,6	2,9	2,6	2,8	2,6	3,3	3,2
Güney Kore	2,4	3,1	3,4	3,2	2,9	2,9	2,7
Birleşik Krallık	2,5	2,5	2,7	2,7	2,9	3,3	2,7
İspanya	2,5	2,5	2,7	2,9	2,7	2,5	2,1
BAE	2,1	1,4	1,0	1,9	2,3	1,6	2,1
Japonya	1,4	1,4	1,5	2,0	1,9	2,0	1,7
İran	4,0	4,0	2,9	2,4	3,2	3,0	1,7
İsviçre	3,8	2,0	1,2	1,3	2,9	1,2	1,6
Belçika	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5
Hollanda	1,3	1,4	1,4	1,5	1,6	1,5	1,5
Romanya	1,4	1,4	1,3	1,2	1,1	1,2	1,3
Ukrayna	1,8	1,7	1,6	1,3	1,2	1,2	1,3
Irak	0,1	0,1	0,2	0,4	0,7	0,7	1,3
Brezilya	0,6	0,7	0,8	0,9	1,1	1,4	1,3
Diğerleri	28,8	29,7	28,5	28,2	29,9	30,5	31,4

Kaynak: TÜİK (2020)

Bir sonraki bölümde bazı gelişmiş ülkelerin dış ticaret politikaları incelenecektir.

2.8.1. Amerika Birleşik Devletleri

Ülkeden alınan resmi verilere göre 2018'de 20,5 trilyon dolar ile dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD, 2018'de 327,2 milyon kişi olan nüfusu ve yaklaşık 62 661 ABD doları kişi başı milli geliri ile dünyanın en büyük on ülkesi arasında yer almaktadır. TradeMap verilerine göre ABD, 2018'de gerçekleştirdiği 2,6 trilyon dolarlık ithalatla dünyanın en büyük ithalatçısı ve 1,7 trilyon dolarlık ihracatla dünyanın en büyük ikinci ihracatçısı konumundadır (Anonim 2020i).

ABD, Türk ihracatçılar için önemli bir hedef pazar olduğundan, bu pazardaki ihracat paylarını artırmak isteyen şirketlerin etkin stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Ülkenin coğrafi büyüklüğü, eyaletlerin idari sistemdeki gücü, ekonomik büyüklüğü ve

dış ticaretteki konumu, bu pazarı tek bir pazar olarak görmeksizin ihracat stratejilerinin eyaletler bazında geliştirilmesini gerektirmektedir. Dünyanın en büyük limanlarından birkaçına sahip olmasına rağmen ihracatların büyük bir çoğunluğu aynı liman üzerinden yapılmaktadır (Anonim 2020i).

ABD'ye ihracat yapmak isteyen Türk firmalarının karşılaştığı bir diğer sorun ise mesai saatleridir. Dört farklı zaman dilimi kullanan ABD'nin en doğusuyla yedi saat, en batısıyla ise on saat zaman farkı vardır. Bu nedenle firmalar müşterilerle iletişim kurmakta zorlanmakta, bankacılık sisteminin işleyişi yavaşlamaktadır. ABD pazarına odaklanan firmaların çalışma saatlerini daha etkin iletişim kurulabilecek saatlere göre düzenlenmesi bu sorunun çözümüne yardımcı olacaktır (Anonim 2020i).

Türkiye'nin bu ülkeye ihracatında dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de ABD'nin yirmi ülke ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları'dır. ABD'nin ithalatının %25,8'ini NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ülkelerinden, %1'ini DR-CAFTA (Dominik Cumhuriyeti-Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ülkelerinden, %6,8'ini ise Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) imzaladığı diğer 12 ülkeden yapıyor olması STA'larda bahsedilen ürünlerle ilgili vergi dezavantajı yaratmaktadır. ABD ile Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamış olan ülke ve ülke grupları: Avustralya, Bahreyn, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Fas, Guatemala, Güney Kore, Honduras, İsrail, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika, Nikaragua, Peru, Singapur, Şili, Umman, Ürdün, NAFTA (ABD, Kanada, Meksika), Yeni ABD-Kanada-Meksika Ticaret Anlaşması ve CAFTA-DR (ABD, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Dominik Cumhuriyeti) olarak sıralanabilir (Anonim 2020i).

ABD dünyanın en büyük ekonomisi, en büyük ithalatçısı ve ikinci en büyük ihracatçısı olması sebebiyle uzun vadeli yatırım yapmak isteyen yabancı firmaların ilgisini çekmektedir. Sanayileşmeyle birlikte artan hammadde, yarı mamul ve yatırım malları ihtiyacı nedeniyle ülkenin ithalatı artmıştır. İthalattaki artışın nedenlerinden biri de ülke vatandaşlarının gelir düzeyinin artmasına paralel olarak tüketim mallarına olan talebin artmasıdır (Anonim 2020i).

Türkiye'nin ABD pazarında etkin bir rol oynayabilmesi için GTS çok önemlidir. ABD'nin 2018'de GTS kapsamında gerçekleştirdiği 23,6 milyar dolarlık ithalat, ülkenin

toplam ithalatına göre az bir paya sahip olmasına rağmen, sistem kapsamındaki ürünlerle ABD'ye gerçekleştirilen ihracat Türkiye için önemlidir. Türkiye sistemden en çok faydalanan 5'inci ülke olup 2018 yılında ABD'ye 1,9 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Bu sayı, ABD'ye olan toplam ihracatın %20'sine karşılık gelmektedir (Anonim 2020i).

2.8.2. Çin Halk Cumhuriyeti

Gayri safi milli hasılanın sektörel dağılımı, ekonomik kalkınmanın en önemli göstergelerinden biridir. Gayri safi milli hasıladaki artış nedeniyle Çin'in ihracatı ithalatından daha fazla olmaktadır. Dolayısıyla; döviz rezervlerindeki artış, sanayi sektöründeki gücü ve ülkeye doğrudan yabancı yatırımcı çekmesi ile ciddi gelişme göstermiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin gayri safi milli hasılasına önemli katkısı sanayi ve hizmet sektörü yaparken, tarım sektörünün payı azalmıştır. İstihdam ve gelirin hala tarım sektörüne bağlı olmasıyla birlikte, işsizlik ve bölgesel dengesizlik yoğun olarak görülmektedir (Şimşek 2006).

Çin ile Türkiye arasındaki dış ticaret ilişkileri incelendiğinde, 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin dış ticaret verileri çok düşük kalmaktadır. Türkiye 2004 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ne 390,5 milyon dolarlık ihracat yaparken, 4,5 milyar dolarlık ithalat ile dış ticaret açığını bir önceki yıla göre iki katına çıkarmıştır. 2005 yılında ihracat düşerken, ithalat artış göstermiştir. Diğer yandan, Türkiye'nin Çin'e ihracatının birkaç ürün çeşidi ile sınırlı olması dış ticaret için önemli bir risktir (Şimşek 2006).

Çin Halk Cumhuriyeti mevzuatı uyarınca, tarımsal ürünlerin ithalatında ürün kalitesi, karantina, menşe ve ithalat kontrollerine ilişkin çeşitli belgeler gerekmektedir. Tarımsal ürünlerin ithalatında ürün çeşidine göre özel paketleme ve etiketleme kuralları, gümrük muayene belgeleri ve konteyner koşulları da talep edilebilir. Konu ile ilgili kurum olan Çin Halk Cumhuriyeti Kalite Kontrol, Denetim ve Karantina Genel İdaresi (AQSIQ) sınırlı sayıda personel bulundurması nedeniyle, her bir ürün için ilgili sürecin tamamlanması en az iki yıl sürebilir. Türkiye'den Çin'e şeker ve çikolata ürünleri, fındık vb. sert kabuklu meyveler, başta kuru üzüm olmak üzere kuru meyveler, su ürünleri, tütün ve zeytinyağı ihraç edilmektedir (Anonim 2019a).

Kodeks standartlarına göre kuru kayısı için izin verilen kükürt dioksit limiti 2000 ppm olmasına rağmen, Çin halkı tarafından tüketilen gıdalardaki günlük kabul edilebilir kükürt dioksit alımını kontrol altına almak amacıyla ülke bu ürünler için çok daha düşük bir limit uygulamaktadır. Çin'in ilgili mevzuatına göre kurutulmuş meyvelerde maksimum kükürt dioksit oranı 100 ppm olarak sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda Çin'e kuru kayısı ihracatı, büyük ölçüde kurutulmuş kayısı ile sınırlı kalmaktadır (Anonim 2019a).

Çin tarafından yapılan ithalat risk analizi sürecinin tamamlanmasıyla süt ve süt ürünleri, kanatlı eti ve ürünleri, kabuklu antep fıstığı, taze meyve ve sebzeler Çin pazarına girebilecektir. Tarım ve Orman Bakanlığının AQSIQ ile Çin Halk Cumhuriyeti Akreditasyon ve Sertifikasyon İdaresi (CNCA) ile tarafından yürüttüğü süreçte önemli ilerleme kaydedilmiş olup, çeşitli ürün gruplarında teknik düzeyde çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca Çin ile Türkiye arasında Gıda Güvenliği Anlaşması, Tarım İşbirliği Anlaşması ve Tütün Anlaşması imzalanmıştır. Çin'e gıda ve tarım ürünleri ihraç etmek için karşılıklı teknik ziyaretlerin ve test-analiz süreçlerin planlanması ve belgeler arasındaki uyumsuzlukların ortadan kaldırılması amacıyla ülkeler arasında Tarımsal İhracat-İthalat Protokolü imzalanması fayda sağlayacaktır. Çin Halk Cumhuriyeti yetkilileri, Çin'e gıda ve tarım ürünlerinin ihracatını teminen ürün bazlı sertifikasyon talep etmelerine rağmen, 2018 yılında Çin Halk Cumhuriyeti ile tüm sertifikaları içeren ve sertifikasyon işlemlerini kolaylaştıran bir Bitki Karantinası Alanında Mutabakat Zaptı imzalanmıştır (Anonim 2019a).

Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ticaret sorunlarını çözmek için ithalatı kısıtlayacak tedbirler aramaktansa ihracatı artırmaya çalışılmalıdır. Türkiye, Çin ve diğer ülkelerle rekabet gücünü artırmak amacıyla markalaşma, reklam, araştırma ve geliştirme (AR-GE) çalışmalarına yüksek öncelik vermelidir (Şimşek 2006).

2.8.3. Rusya Federasyonu

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında bazı fikir ayrılıkları olsa da, iyi komşuluk politikası ve karşılıklı çıkarlar ekonomik ilişkiler üzerinde belirleyici olmaktadır. Türkiye tüketim malları ve ağırlıklı olarak müteahhitlik hizmetleri ihraç etmekte, çok sayıda Rus turisti ağırlamaktadır. Buna karşılık Rusya'nın Türkiye'ye petrol, doğalgaz ve taşkömürü

ihraç etmesi iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin birbirini tamamlayıcı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Zengin 2015).

2000'li yıllardan beri Rusya Federasyonu, Türkiye'nin en büyük dış ticaret açığı verdiği ülkelerden biri olmuştur. Bu dış ticaret açığı çoğunlukla mineral yakıtlar, yağların damıtılmasından elde edilen ürünler ve başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş malların ticaretiyle ilgilidir. İki ülke arasındaki ticaret genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin çay, kahve, kakao, baharat, meyve ve sebzeler, balık ve diğer su ürünleri, hayvansal ve bitkisel gübre, tıbbi ürünler ile eczacılık ürünleri, el çantaları, seyahat malzemeleri, ayakkabı, motorlu kara taşıtları ve bunların aksesuarları, çeşitli mineral maddeler, prefabrik yapılar, ısıtma ve aydınlatma cihazları, tekstil ürünleri, jeneratörler, mobilyalar, yatak ve yastıklar ile elektrikli aletlerde; Rusya Federasyonu'nun ise petrol gazları, doğal gaz ve diğer gazlar, taşkömürü, kok kömürü ve briket kömürü, yem, bitkisel yağ ve bunların fraksiyonları, mineral kimyasal gübre, tahıl ve tahıl ürünleri, demir içermeyen madenler, petrol ve petrolden elde edilen ürünlerde nispeten daha üstün görünmektedir. Türkiye'nin 2011 yılına kadar en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında Rusya Federasyonu birinci sırada yer alırken, ihracat henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. Türkiye'nin hammadde, yarı mamul ürünler ve enerjide dışa bağımlılığı, dış ticaret açığına yol açmaktadır. Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri olan Rusya Federasyonu'nun bu dış ticaret açığının oluşumundaki etkisi büyüktür. Türkiye'nin dış ticaret açığının en büyük bölümünü oluşturan ürünler sırasıyla mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler olmakla birlikte bu ürünler dış ticaret açığının yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır (Zengin 2015).

Ticari rekabet üstünlüklerinin karşılıklı olarak desteklendiği stratejilerin hayata geçirilmesi halinde Rusya ve Türkiye, dış ticaret hacimlerini artırırken bir yandan da diğer ülkelerle rekabet edebilirler. Rusya'nın WTO üyeliği Türkiye için bir fırsat olarak görülse de üyelikle birlikte engellerin kaldırılması ve belirli standartların getirilmesiyle Türk girişimciler için Rusya pazarı rekabete daha açık hale gelmiştir. Ancak dış ticarete önde gelen ülkelerin varlığı göz önüne alındığında bu durumun uzun vadeli avantaj sağlayabilmesi için daha bütüncül politikalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir (Zengin 2015).

2.9. Türkiye'nin Gıda Dış Ticaret Yapısı

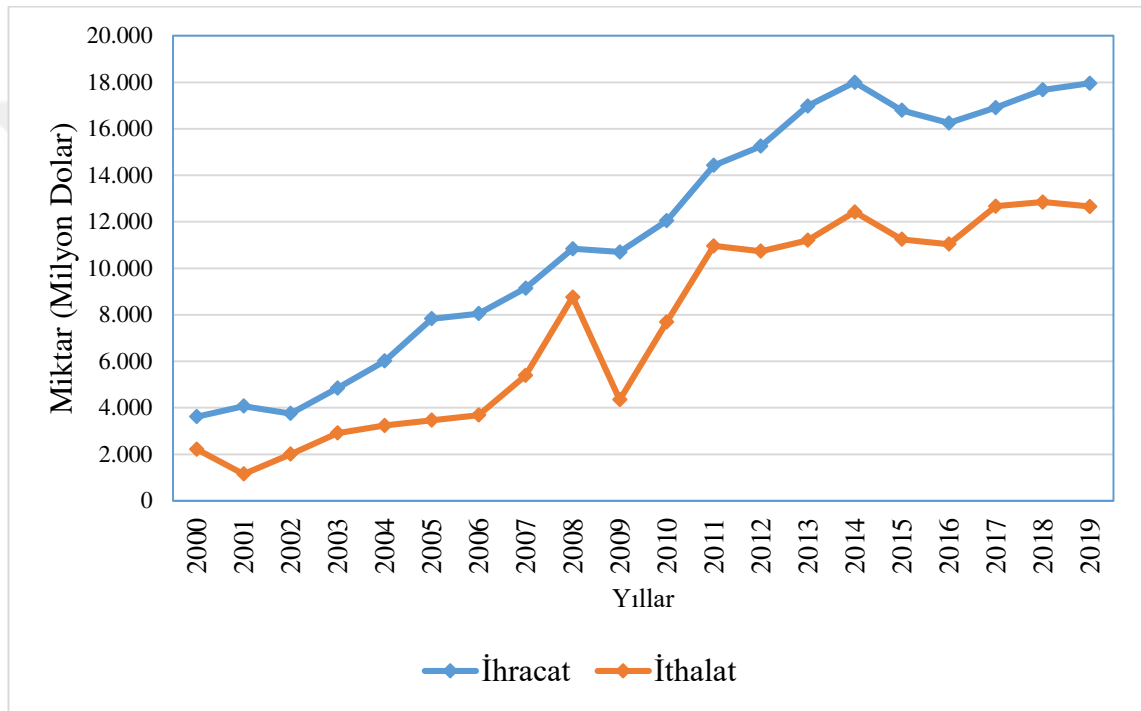
Türkiye'de 43 000'in üzerinde gıda işletmesi bulunmakta ve bu işletmeler sanayi işletmelerinin yaklaşık %12'sini oluşturmaktadır. İşletme sayısının bu denli fazla oluşu, çok sayıda küçük ölçekli işletmenin sektörde yer almasından kaynaklanmaktadır. Gıda sektöründe bulunan 500'den fazla yabancı şirket yatırımının Türkiye'nin yurt dışına açılmasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Dünya ekonomisinde mevcut olan krizler, değişen tüketim alışkanlıkları ve yeni sektörel gelişmeler göz önüne alınarak kısa ve uzun vadeli stratejilerin belirlenmesi Türkiye'de gıda sanayinin net dış ticaret fazlası vermesi önlenmelidir (Anonim 2020b).

Türkiye, 1948'den beri Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) bir üyesi olmakla birlikte Codex Alimentarius'ta aktif olarak yer almaktadır. Türkiye'de gıda güvenliği ve kalitesiyle ilgili politikalar, 1995 yılında Avrupa Birliği ile bir Gümrük Birliği kurulmasıyla gelişmeye başlamıştır. HACCP ilkeleri Türk Gıda Kodeksi kapsamında ilk kez 1997 yılında Türk mevzuatında yer bulmuştur. 2000'li yıllarda hipermarketler Türkiye iç perakende pazarlarına girmiş, tarımsal üretimde gıda güvenliği ve kalite güvence programlarına olan talep artırmıştır. Taze gıda sektöründe meydana gelen kalite güvence ve güvenlik standartları taleplerinde artış, Türkiye'de organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının artmasını sağlamıştır (Vural ve Akgüngör 2015).

1981 yılına kadar tarımsal ihracat Türkiye'de toplam ihracatı içinde en büyük paya sahipti. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) raporlarına göre 2000'li yılların başında Türkiye, dünyanın en büyük 10 gıda ihracatçı ülkeleri arasında yer almaktaydı (Aydın ve ark. 2018). FAO'nun 2019 yılı verilerine göre Türkiye, dünya gıda ihracatçıları sıralamasında 24'üncü sıradadır. Türkiye, gıda üretimi ve Avrupa ile Orta Doğu pazarlarına ihracatı konusunda coğrafi konumuyla önemli bir ülke konumundadır. Türkiye 600 milyona varan yakın coğrafya nüfusuyla önemli bir ekonomi oluşturmakta ve %1,5 olan bölgedeki pazar payını önümüzdeki 10 yıl içinde %3'e çıkarması beklenmektedir (Anonim 2020b).

Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerini geliştirme çabaları devam etmektedir. Örneğin Japonya, pazara giriş koşulları zor olmasına rağmen, istikrarlı bir piyasaya sahip olması, firmaların uzun vadeli ve güvenilir ilişkiler tercih etmesi ve yüksek gelir düzeyi avantaj

sağlamaktadır. Dünya çapında birinci ithalatçı ülke konumunda olmasının yanında, zirai karantina tedbirlerini sıfır toleransla yürütmektedir. Japonya Türkiye'ye, Türk menşeli taze meyvelerde görülen Akdeniz meyve sineği ve elma iç kurdu zararlılarından ötürü ithalat yasağı uygulamaktadır. Bunu yanında Türkiye'de tavuk vebası ve kuş gribi gibi hastalıkların görülmesi sebebiyle kanatlı hayvan ürünlerinin ithalatına da yasaklamalar getirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Japonya'nın Türk menşeli kanatlı eti ve ürünlerine yönelik uyguladığı ithalat yasağının kaldırılması için 10 yılı geçkin süredir çalışmalarını sürdürmektedir (Anonim 2019a).

Şekil 2.1. TÜİK (2020) verilerine göre Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti

Türkiye tarım ürünleri üretiminde önemli bir paya sahip olmasına rağmen, egzotik ürünleri Asya'nın iç bölgelerinden, niş ürünleri ise Avrupa'dan ithal etmektedir (Anonim 2018b). Şekil 2.1'de Türkiye'nin 2005-2019 yılları arası tarım ürünleri ihracat ve ithalat dengesi verilmiştir. TÜİK verileriyle hazırlanan grafikte, yıl bazında ihracatın ithalattan fazla olduğu görülmektedir.

Çizelge 2.5. Türkiye'nin Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri

Yıl	Mal İhracatı (Milyar \$)	Mal ve Hizmet İhracatının Yıllık Artış Hızı (%)	Gıda İhracatının Toplam İhracat İçinde Oranı (%)	Tarımsal Hammadde İhracatının Toplam İhracat İçinde Oranı (%)	Mal İthalatı (Milyon \$)	Mal ve Hizmet İthalatının Yıllık Artış Hızı (%)	Gıda İthalatının Toplam İthalat İçinde Oranı (%)	Tarımsal Hammadde İthalatının Toplam İthalat İçinde Oranı (%)
2005	73	8,1	10,5	0,5	117	12,1	2,9	2,8
2006	86	6,5	9,3	0,5	140	7,3	2,6	2,7
2007	107	7,3	8,4	0,4	170	9,6	3,1	2,8
2008	132	3,8	8,3	0,4	202	-2,8	4,3	2,2
2009	102	-3,7	10,8	0,4	141	-14,3	4,4	2,4
2010	114	1,7	10,6	0,4	186	19,5	4	2,9
2011	135	13,4	10,6	0,6	241	15,4	4,5	2,9
2012	152	14,9	10,8	0,5	237	0,7	4,5	2,5
2013	161	1,1	11,2	0,4	261	8	4,6	2,5
2014	167	8,2	11,4	0,4	251	-0,4	5,1	2,5
2015	151	4,3	12,1	0,4	214	1,7	5,3	2,4
2016	149	-1,9	11,9	0,5	202	3,7	5,6	2,4
2017	164	12,0	11	0,5	239	10,3	5,7	2,7
2018	177	7,8	10,5	0,5	231	-7,8	5,9	2,6
2019	181	6,4	10,8	0,5	210	-3,6	7,2	2,7

Kaynak: TÜİK (2020)

Çizelge 2.5'te yıllara göre Türkiye dış ticaret oranları verilmiştir. Gıda ihracatının toplam ihracata oranı yıllara göre %8-12 arasında değişmektedir. Bunun yanında gıda ithalatının toplam ithalata oranı ise %2-7 arasındadır. Bu çizelgede tarımsal hammadde ithalatının toplam ithalata oranının, tarımsal hammadde ihracatının toplam ihracata oranına göre yaklaşık 5 kat fazla seyretmesi dikkat çekicidir. Bu durum Türkiye'nin hammadde tedarikinde dışa bağımlı olduğunu açıklamaktadır. 2000-2017 yılları arasında tarımsal ithalat, tarımsal ihracatı toplam yedi kez aşmıştır. 1987 yılından bu yana sürekli tarımsal hammadde açığı veren Türkiye, tarımsal ürünler bakımından kendine yetersiz ülkelerden biri olmuştur. Tarımsal ürünlerde dış ticaretin yapısı incelendiğinde, ihracatın %95'inin gıda maddeleri ve %5'inin tarımsal hammaddeler olduğu görülürken, ithalatın %66'sı gıda maddeleri ve %34'ü tarımsal hammaddelerdir (Çetin, 2020).

Parçalı araziler, tamamlanmamış sulama altyapıları, yüksek girdi maliyetleri ve yetersiz finansman gibi sorunlar tarımda potansiyelin tam olarak kullanılmasını engellemektedir. Fakat üretimde yerli ürünlerin sayısının artırılması, yeni teknolojilerin kullanılması ve

katma değeri yüksek organik ürünler üretilmesi bu potansiyelin artmasına yardımcı olacaktır (Çetin 2020).

Üretimde kimyasal girdi kullanmadan, miktarı değil kaliteyi artırmayı hedefleyen organik tarım günümüzde önemli bir tarımsal üretim yöntemi haline gelmiştir. Başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülke organik tarıma ve organik gıda pazarına yönelmektedir. Organik tarım pazarında, Türkiye'deki organik tarım faaliyetleri Avrupa Birliği mevzuatına uygun olarak Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından takip edilmekte ve güncellenmektedir. Üretimin her aşamasında kontrol ve son ürünün sertifikalandırılması, Kontrol ve Sertifikasyon Kuruluşlarının (KSK) aracılığıyla yapılmaktadır. KSK'lar Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Organik Tarım Kanunu ve Yönetmeliği kapsamında faaliyet göstermektedir. Organik ürün ithalatı veya ihracatı yapmak isteyen girişimciler, ulusal mevzuat hükümlerine uygun olarak tamamlamaları gereken belgelerle Tarım ve Orman Bakanlığına başvurmaktadır. Organik ürünlerin ihracatı, İhracatı Kayda Bağlı Ürünler Listesi'nde yer alan ürünler için yapılan işlemlere bağlı olması nedeniyle girişimciler ihracat belgelerinin bir kopyasını bağlı bulundukları İhracatçılar Birliğine bildirmekle yükümlüdür. 1980'li yıllarda sadece 8 ürünle başlayan organik tarım ürünleri ihracatı, bugün 225'in üzerinde ürün çeşidi ile sürdürülmektedir. Bu kapsamda ağırlıklı olarak kuru üzüm, fındık ve fındık ürünleri, kayısı ve kayısı ürünleri, incir ve incir ürünleri, meyve suları ve dondurulmuş meyveler, pamuk ve diğer organik tekstil ürünleri, fonksiyonel aromatik bitkiler ve bakliyalara yönelik organik ürün ihracatı yapılmaktadır. Organik tarım ürünlerinin çoğunlukla Avrupa Birliği ülkelerine ihraç edilmesinin yanı sıra ABD, El Salvador, Güney Kore, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelere de ihracat yapılmaktadır (Anonim 2019a).

İncirin anavatanı olan Türkiye, dünyanın en önemli taze incir üreticisi olmasının yanında en önemli kuru incir ihracatçısı ülkelerdendir. Mikroklima sayesinde dünyanın en kaliteli kuru incirleri Aydın'da üretilmektedir. İncir üretiminde Türkiye'yi Mısır, Cezayir, Fas ve İran izlemektedir. Kuru incir ihracatı yemeklik, hurda, ezme ve kesme kuru incir olarak yapılmaktadır. Kuru incirin önemli ihracat pazarları Fransa, Almanya, ABD ve Rusya'dır. Kuru kayısı ise ihracatı yapılan bir diğer önemli kuru meyve ürünlerindendir. Türkiye kayısı üretiminde kalite ve ekolojik koşullar açısından rekabet üstünlüğüne sahiptir. Yaş kayısı üretiminin %60'ı, kuru kayısı üretiminin %90'ı Malatya'da gerçekleşmektedir.

Türkiye, ürettiği kuru kayısının çoğunu ihraç etmektedir. Türkiye'nin kuru kayısı ihracatı yaptığı önemli ülkeler ABD, Rusya, Almanya ve Fransa'dır. Öne çıkan ürün gruplarından biri de turunçgillerdir. Turunçgiller (narenciye) dünyada en çok üretilen ve tüketilen meyvelerdir. Dünyada ve Türkiye'de ticarete konu olan turunçgiller tarım sektörüne ve ülke ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır (Koç 2015).

5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu uyarınca, yurt içinde yetiştirilen ürünlerin Türk Gıda Kodeksi'ne uyması zorunlu olup, sorumluluğu gıda işletmecilerine aittir. Gıda işletmeleri, 5996 sayılı Kanun kapsamında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından rutin olarak denetlenmektedir. İhracat aşamasında alıcı ülkenin taleplerine göre numune analizi yapılmaktadır. 5996 sayılı Kanunun dış ticareti düzenleyen “İthalat ve İhracatta Resmi Kontroller, Gümrükler ve Sınır Kontrol Noktaları” başlıklı 34'üncü maddesinin 8'inci fıkrasında “İhraç edilen ancak çeşitli nedenlerle geri dönen canlı hayvan ve ürünler, geri dönme sebebi de dikkate alınarak, geri dönen canlı hayvan ve ürünün, ihraç edilenle aynı olduğuna ilişkin tespit yapıldıktan sonra, Bakanlıkça resmi kontrole tabi tutulur. Kontrol sonucu mevzuata uygun olan canlı hayvan ve ürünlerin girişine izin verilir. Uygun olmayan canlı hayvan ve ürünler için aşağıdaki tedbirlerden biri uygulanır: a) Yeniden ihraç edilir. b) Karantina altına alınır. c) Özel izleme tabi tutulur. d) Esas kullanım amacı dışında başka bir kullanım amacı girişine izin verilir. e) İtlaf ve imha edilir.” hükmü bulunmaktadır. Bu bağlamda ürünlerin dış pazardan çeşitli nedenlerle geri dönmesi durumunda, bu ürünlere ait iade sebebi, iade için geçen süre gibi hususlara itibar dikkate alınarak gerekli analizler yapılmaktadır. Analizler sonucu yasal gerekliliklere uymayan ürünlerin, kriterleri karşılayan üçüncü bir ülkeye ihraç edilmesine veya özel işleminden geçmesine veya esas amacı dışında bir amaçla ülkeye girişine izin verilir (Anonim 2019a).

Aşağıda Türkiye'nin dış ticaretinde önemli yer tutan fındık, buğday, domates, üzüm ve zeytin sektörleri ayrıca incelenmiştir.

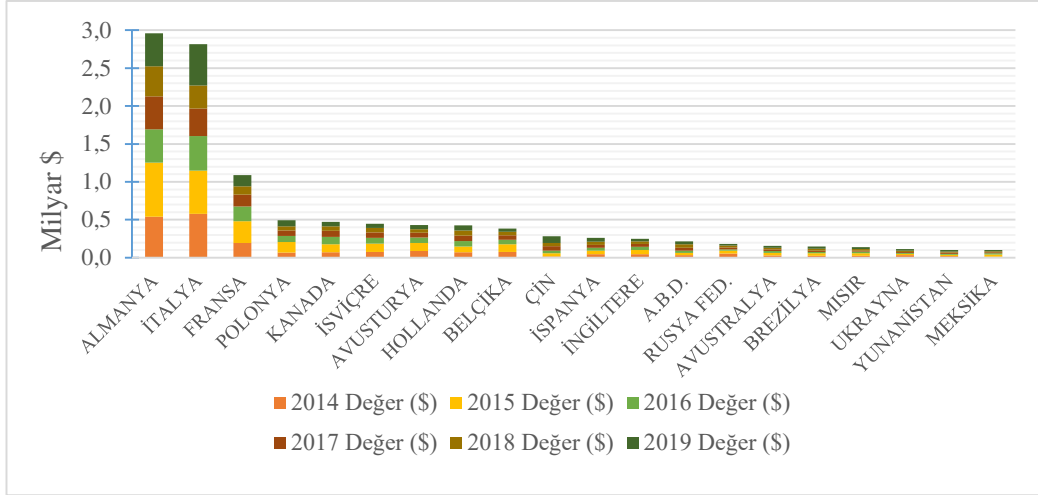
2.9.1. Fındık Sektörü

Fındık, yedi önemli sert kabuklu meyve türü arasında %21'lik pay ile ikinci sırada yer alan önemli bir ticari gıda ürünüdür. Fındık, %80 oranında çikolata sanayisinde dilimlenmiş, kıyılmış, öğütülmüş şekilde; %10-12 oranında pastacılık, bisküvi ve unlu

mamuller sektörlerinde; %3-4 oranında çerez olarak, kalanı dondurma ve yağ sektöründe kullanılmaktadır (Anonim 2018c).

Türkiye’de ortalama 440 000 üretici tarafından 700 000 hektarlık alanda fındık üretimi yapılmaktadır. Türkiye’de kültür ırkı fındık üretimi, Doğu Karadeniz bölgesinde başlamış olup, 1964 yılından sonra alım garantisi verilmesi ve bazı yetiştiricilerin diğer şehirlere göç ettikten sonra bulundukları yerde üretime devam etmeleriyle giderek yaygınlaşmıştır. Dönemsel olarak farklılık göstermekle beraber, yıllık fındık üretimi ortalama 550 000 ton olmaktadır. Üretimin büyük bir kısmı Ordu’da yapılmakta olup, onu Samsun, Giresun, Sakarya, Düzce takip etmektedir. Bu beş şehir, toplam üretimin %85’ini elinde bulundurmaktadır (Anonim 2018c).

Yıllara göre değişkenlik gösteren fındık üretimi, son 10 yılın ortalaması alındığında, 600 000-650 000 ton kabuklu civarında gerçekleşmektedir. Dünya fındık üretimi ise yaklaşık 900 000 ton olmaktadır. Son on yıllık ortalama verilere göre dünya fındık üretiminin yaklaşık %70’ini gerçekleştiren Türkiye, 1783’den beri dünyaya fındık ihraç etmektedir. 1990’lı yıllara kadar Türkiye fındık ihracatının yaklaşık yarısını gerçekleştiren Fiskobirlik, 1990’lı yıllardan sonra yerini özel sektöre bırakmıştır (Hekimoğlu ve Altındeğer 2006). Türkiye’de üretilen fındığın %80-85’i ihraç edilirken, %15-20’si ise ülke genelinde tüketilmektedir (Anonim 2018c). Fındık ihracatının yaklaşık %90’ı Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır. Türkiye’nin en önemli fındık alıcısı Almanya olup onu İtalya ve Fransa takip etmektedir (Şekil 2.2). Türkiye’nin fındık için uyguladığı fiyat politikası ve yıl bazında yaşanan belirsizlikler Almanya’ya olan fındık ihracatını olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple Almanya’nın son yıllarda fındık ihtiyaçlarını Gürcistan ve Azerbaycan gibi ülkelere karşılamaya yöneldiği görülmektedir (Hekimoğlu ve Altındeğer 2006).

Şekil 2.2. Karadeniz İhracatçı Birlikleri (2020) verilerine göre Türkiye'nin Yıl Bazında Fındık İhracatı

Türkiye haricinde İtalya, İspanya ve ABD başta olmak üzere diğer ülkelerde yaklaşık 200 000 hektarlık ekim alanında fındık üretimi devam yapılmaktadır (Hekimoğlu ve Altindeğer 2006). Türkiye, İtalya, İspanya, ABD, Gürcistan, Azerbaycan, Çin, İran, Şili, Avustralya ve Fransa önemli kültür fındığı yetiştiricisi ülkelerdir. Ayrıca Beyaz Rusya, Hırvatistan, Kırgızistan, Özbekistan, Polonya, Rusya Federasyonu, Tacikistan ve Yunanistan gibi ülkelerde küçük ölçekte fındık üretimi gerçekleştirmekte ve üretimin artırılması için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (Anonim 2018c).

Türkiye'de yıllık fındık üretim ve ihracat miktarları dönemsel bazda dalgalanmalar gösterse de genellikle artmaktadır. Ancak Türkiye'de fındık ihracatı ve yurt içi tüketim toplamı yılda yaklaşık 400 000-450 000 ton kabuklu fındığa denk gelmekte ve bu durum yıllık ortalama 100 000 ton arz fazlası meydana getirmektedir. Bu fazlalık yağ sektöründe değerlendirilmekle birlikte ekonomik olmamaktadır (Hekimoğlu ve Altindeğer 2006). İç fındık tüketimi yıllık 100 000-120 000 ton iken, kişi başı tüketim ise 600-700 gram civarındadır (Anonim 2018c).

Her ne kadar Türkiye, dünya fındık ihracatında öncü olsa da, dış pazardan az miktarlarda fındık temin etmektedir. İthal edilen fındıklar, gelişmiş çikolata endüstrisi olan fakat fındık üretmeyen, ithal ettiği fındığı işlenmiş olarak ihraç eden ülkelere alınmaktadır (Anonim 2018c).

2.9.2. Buğday Sektörü

Dünya nüfusunun üçte birinin gıda ve enerji ihtiyacını sağlayan buğday (Tor Kadioğlu 2019), dünya tarım ürünleri ticaretinde soya ve mısır ile en çok konu olan ürün tarımsal ürünlerden biridir. Bunun nedenleri buğdayın tüm dünyada kabul gören bir tarım ürünü ve az gelişmiş ülkelerde temel besin kaynağı olmasıdır (Duru ve ark. 2019b). Türk gıda sanayisinde alt sektörlerin sayısal dağılımına göre %56'lık oranla ilk sırayı un ve unlu mamuller almaktadır (Tor Kadioğlu 2019).

Günümüzde yaklaşık 15 tür ve 30 000 buğday çeşidi olduğu tahmin edilmesine rağmen kullanım alanlarına göre makarnalık (*Triticum durum*), ekmeklik (*Triticum aestivum*) ve bisküvilik (*Triticum compactum*) olmak üzere 3'e ayrılır. Bisküvilik buğday yumuşak taneli ve protein oranı düşük ve yumuşak taneli, makarnalık buğday sert taneli ve ekmeklik buğday yüksek proteinli ve bol su tutabilme özelliğine sahip buğday çeşitleridir. İklim koşullarına bağlı olarak buğday üretim miktarları yıllara göre değişiklik göstermektedir. İklimsel değişiklikler üretim hacminin yanı sıra buğdayın kalitesini de etkilemektedir. Buğday fiyatlarının yüksek olması çiftçileri yeni tarım teknolojilerine yatırım yapmaya zorlamıştır. Türkiye'nin buğday üretim verimi Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslandığında hala oldukça düşüktür (Duru ve ark. 2019b).

Dünya çapındaki en büyük buğday üreticileri başta Çin olmak üzere Hindistan, Rusya ve ABD olup bu ülkeler dünya buğday üretiminin yaklaşık %47'sini karşılamaktadır. Bu ülkeleri Kanada, Fransa, Ukrayna ve Pakistan izlemektedir. Çin dünya buğday üretiminde %17'lik bir paya sahipken, Türkiye'nin payı %2,75'dir. Türkiye'de buğday ithalat oranı, ihracat oranından daha fazladır. Makarnalık buğday üretiminde öncü ülkeler ise Kanada, İtalya ve Türkiye'dir (Anonim 2020j).

Buğdayın öğütülmesiyle kepek, kepek unu ve irmik gibi ekonomik değere sahip ürünler elde edilir. Buğday ürünlerinin ihracatını artırmak amacıyla, Dahilde İşleme Rejimi kapsamında işlendikten sonra ihracatı yapılması şartıyla buğday ithalatında gümrük vergisi muafiyeti sağlanmaktadır. Türkiye'deki buğday dış alım rakamlarının son 20 yılda iki katına çıkmasının sebepleri; dönemsel bazda üretim hacmindeki dalgalanmalar, üretim yetersizliği sebebiyle atıl kalan unlu mamul işletmelerinin fazlalığı, buğday ithaline olanak sağlayan Dahilde İşleme Rejimi olarak sayılabilir. Unlu mamuller sektöründe hali

hazırda bulunan potansiyelin kullanılması ve katma değerle üretilen ürünlerin dış pazara sunulması, istihdama ve cari açığın kapanmasına katkıda bulunmaktadır (Duru ve ark. 2019b).

Dahilde İşleme Rejimiyle üreticilerin buğday ithalatına teşvik edilmesinin yanı sıra 2004 yılından itibaren Dahilde İşleme Rejimi kapsamında ihracat garantisi karşılığında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) dünya piyasası fiyatlarıyla buğday satışı yapmaktadır (Kaya 2018). Bunun amacı, buğday ithalat hacminin artmasını önlemek ve yerli üreticiyi korumaktır. TMO'nun sattığı buğday üreticisinden alınan ya da gümrük vergisinden muaf olarak ithal edilen buğdaydır. Fakat TMO'ya tanınmış olan gümrüksüz buğday ithalat hakkı, serbest piyasa koşullarında faaliyet gösteren kuruluşlar için haksız rekabet ortamı yaratmaktadır (Duru ve ark. 2019b).

Yıllar geçtikçe buğday ürünleri ihracatının artmasıyla Türkiye, dünyada önemli bir unlu mamul ihracatçısı haline gelmiştir. **Ek 4** Çizelge 2.6'ya göre 2019 yılında Türkiye un ihracatı 3 262 000 ton, makarna ihracatı 1 273 000 ton, bulgur ihracatı 263 000 ton, irmik ihracatı 81 000 ton ve bisküvi ihracatı 521 000 ton olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında mamul madde ihracatında en fazla artış bisküvi ihracatında gerçekleşmiştir (Anonim 2020j).

Türkiye'nin un ihracatı yaptığı ülkelere ait çizelge incelendiğinde 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında en çok un ihracatı yaptığımız ülkenin Irak olduğu görülmektedir (Çizelge 2.7).

Çizelge 2.7. Türkiye'nin Yıllara Göre Un İhracatı

2017		2018		2019		2020	
Ülke	Miktar (kg)	Ülke	Miktar (kg)	Ülke	Miktar (kg)	Ülke	Miktar (kg)
Irak	1 788 012 320	Irak	1 625 620	Irak	1 362 675	Irak	1 346 667 165
Suriye	281 202 107	Suriye	353 914	Yemen	455 967	Yemen	300 794 840
Angola	146 922 365	Angola	223 819	Suriye	335 647	Suriye	199 775 010
Somali	106 208 004	Yemen	187 660	Angola	175 031	Angola	163 664 150
Madagaskar	88 357 100	Madagaskar	99 726	Venezuela	91 307	Venezuela	156 004 900

Kaynak: Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu (2021)

Dünya buğday üretimi verileri incelendiğinde Türkiye'nin söz sahibi bir ülke konumunda olmadığı görülmektedir (Tor Kadioğlu 2019). Gelişmiş tarım teknolojileri buğday üretim verimliliğinde artış sağlamış olmasına rağmen bu artış halen dünya ortalamasının gerisindedir (Duru ve ark. 2019b). Bu sebeple, üretim verimini artırmaya yönelik stratejiler önem arz etmektedir (Tor Kadioğlu 2019).

2.9.3. Domates Sektörü

Domates ABD'de sebzelerle birlikte depolanıp yendiğinden dolayı 1893'te mahkeme kararıyla sebze olarak sınıflandırılmış olsa da aslında meyve olan bir gıda ürünüdür (Anonim 2020k). Türkiye'de sebze ve meyveler, iç pazarın ihtiyaçlarını karşılaması, ihracata katkıda bulunması ve sektöre hammadde tedariki hususunda önemli tarım ürünleridir. Küresel boyutta domates üretimi yıllık 177 milyon tonu bulmaktadır (Güvenç, 2019). Dünya domates üretiminde en büyük paya sahip ülkeler sırasıyla Çin, Hindistan ve ABD'dir (Anonim 2020l). Domatesin Türkiye'deki başlıca üretim bölgeleri Akdeniz, Ege ve Doğu Marmara'dır. Bu üç bölge toplam üretimin %69'unu karşılarken, sadece Akdeniz %30,7'lik bir paya sahiptir. Dünya sıralamasında Türkiye %7,2'lik bir payla 4. sırada bulunmaktadır. Türkiye'de taze domates üretimi açıkta (tarla) ve örtü altı (sera) yapılmaktadır. Son dönemlerde sera domates yetiştiriciliğinin popülerleşmesi, üretimde artışın yanında her mevsim domates üretimi yapılmasına da imkan sunmuştur. Bu durum Türkiye'nin iç ve dış pazarda rekabetini artıracaktır (Güvenç 2019).

Domates dış pazarda taze, soyulmuş ve salça şeklinde değerlendirilmektedir. Akdeniz İhracatçı Birlikleri'nin (AKİB) raporuna göre 2017 yılında 526,1 tonluk taze domates ihracatı gerçekleştirilmiş olup, bu miktar toplam sebze ihracatının yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır. Fakat Türkiye'nin toplam domates üretim hacmi göz önüne alındığında, üretimin sadece %5'inin dış pazara sunulabildiği görülmektedir. Bu nedenle, domatesin ihracat rakamlarını iyileştirecek yöntemler geliştirilmelidir (Güvenç 2019). Çizelge 2.8'de 2009-2019 yılları arasında domates dış ticaret verileri ton ve Amerikan doları cinsinden verilmektedir. Bu çizelgeye göre ihraç edilen domates miktarı 400 000-500 000 ton arası seyrederken, ithalat miktarı son yıllarda artış göstermiştir.

Çizelge 2.8. Türkiye'nin Yıllara Göre Domates Dış Ticareti

Yıllar	İhracat Miktarı (Ton)	İhracat Değeri (\$)	İthalat Miktarı (Ton)	İthalat Değeri (\$)
2009	542 259	406 505 000	10	11 000
2010	574 279	476 874 000	492	467 000
2011	576 573	432 461 000	681	616 000
2012	560 430	400 804 000	132	101 000
2013	483 046	391 230 000	51	45 000
2014	585 202	426 490 000	107	61 000
2015	541 355	365 279 000	494	426 000
2016	485 963	239 875 000	787	570 000
2017	522 876	28 9219 000	553	450 000
2018	525 874	288 349 000	1042	845 000
2019	531 243	301 649 000	1210	1 238 000

Kaynak: FAOSTAT (2021)

Taze ve işlenmiş domates ihracatının yanı sıra ithalat da yapılmaktadır. Son yıllarda domates salçası ithalatında artış eğilimi gözlenmiştir (Güvenç 2019).

2.9.4. Üzüm Sektörü

Türkiye’de bağ yetiştiriciliği eski ve köklü bir kültür olup, milli ekonomiye katkı sağlamaktadır. Bağcılık meyve ve sebze yetiştirmenin olanaksız olduğu yamaçlarda yapılabildiği için hem bu alanları erozyona karşı korumada hem de yerel halk için geçim kaynağı olması yönünden önemlidir (Gözener ve ark. 2014).

Üzüm, kolay yetiştirilebildiği ve pek çok farklı şekillerde değerlendirilebildiği için dünya çapında yaygın olarak üretilmektedir (Semerci ve ark. 2015). Türkiye’de Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri üzüm bağcılığının en çok geliştiği bölgelerdir (Bashimov 2017). Türkiye’de üretimi yapılan üzümlerin %50’si yaş sofralık, %38’i kurutmalık olarak değerlendirilirken, %12’si şarap yapımında kullanılmaktadır (Karlı ve ark. 2019). Bunun yanı sıra üzüm sırası farklı şekillerde işlenerek pekmez, sirke, pestil gibi ürünlerin iç ve dış ticaretiyle ekonomiye katkı sağlanmaktadır (Aktaş ve Tan 2007).

Dünyada üzüm bağcılığında önemli paya sahip İtalya, İspanya ve Fransa gibi ülkeler ürettiklerin üzümün %80-85’ini şarap yapımında kullanmaktadır. Geriye kalan %15-20’sini de yaş sofralık ve kurutmalık olarak değerlendirmektedirler (Karlı ve ark. 2019).

Dünyanın ikinci büyük üreticisi olan Türkiye, üretiminin ancak %10'unu ihraç ederek bu potansiyelini etkin değerlendirememektedir (Kıracı ve ark. 2017). Türkiye, ağırlıklı olarak Ege Bölgesinde ürettiği çekirdeksiz kuru üzüm ile dünya çapında üretim ve ticaretinde kayda değer bir paya sahiptir. Türkiye 2016-2017 üretim sezonunda, çekirdeksiz kuru üzüm üretiminde %24,92 ve çekirdeksiz kuru üzüm ihracatında ise %34,30 pay ile ilk sırada yer almaktadır (Karlı ve ark. 2019). Üretilen çekirdeksiz kuru üzümün 35 000-50 000 tonu iç piyasada tüketilirken, kalan miktar dış pazarda değerlendirilmektedir. Türkiye, ABD ve İran küresel pazardaki en büyük çekirdeksiz kuru üzüm üreticilerindendir. Çekirdeksiz kuru üzümde, Türkiye'nin ihracat pazar payının %85'ini Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır. Bu sebeple kalite standartlarının dikkate alınması, sağlık ve hijyen koşullarına önem verilmesi ihracat rakamlarının artırılması açısından önemli hususlardır. Bu bağlamda üreticilerin konuyla ilgili eğitilmeleri önem arz etmektedir. Mevcut sorunların çözümü için Bakanlık üreticiyi iyi tarım uygulamalarına yönlendirecek eğitimler vermelidir (Koç 2015).

Çizelge 2.9. Türkiye'nin Yıllara Göre Üzüm Dış Ticareti

Yıllar	İthalat Miktarı (ton)	İthalat Değeri (\$)	İhracat Miktarı (ton)	İhracat Değeri (\$)
2010	676	781 000	237 860	203 926 000
2011	771	829 000	239 577	175 325 000
2012	861	783 000	209 525	162 688 000
2013	705	637 000	203 286	187 624 000
2014	598	577 000	257 804	201 682 000
2015	1099	950 000	175 189	141 408 000
2016	794	706 000	173 156	104 735 000
2017	450	363 000	277 743	195 392 000
2018	480	279 000	180 214	120 884 000
2019	458	451 000	205 705	150 103 000

Kaynak: FAOSTAT (2021)

Çizelge 2.9'da Türkiye'nin yıllara göre üzüm dış ticareti verileri bulunmaktadır. İhracat değerleri ithalat değerlerinden fazla olmasına rağmen, Türkiye'nin dış ticaret potansiyelini iyi değerlendiremediği görülmektedir. Dünya pazarında daha iyi bir yere sahip olmak için ihracatın artırılması gerekmektedir. Üretilen üzümün büyük bir kısmı yurt içinde tüketildiğinden üretimin ihracata yansımaları düşüktür (Bashimov 2017).

2.9.5. Zeytin Sektörü

Son yıllarda görülen sağlıklı ve dengeli beslenme alışkanlığı dünya çapında zeytin ve zeytinyağı tüketimini artırmıştır. Akdeniz'i simgeleyen kültürün bir parçası olan zeytin ve zeytinyağı, üretici ülkeler için ekonomik ve sosyal açıdan önem arz etmektedir (Anonim 2019c). Dünya zeytin üretiminin %90'ı Akdeniz ve Ege denizlerine kıyısı olan ülkeler tarafından yapılmaktadır. Zeytin, Akdeniz ve Ege'de kıyısı bulunan Türkiye'nin de en temel gıdalarından biri olup, ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir (Soyyigit ve Yavuzaslan 2018).

FAO istatistiklerine bakıldığında Türkiye, hem Akdeniz hem de Ege'ye kıyısı olmasına rağmen dünya zeytin üretiminin yalnızca %9,3'üne sahiptir. Zeytin sınırlı bir bölgede yetişebildiği için Türkiye bu düşük payla bile dünya sıralamasında 5'inci sırada yer almaktadır. Türkiye için zeytin üretiminde başı çeken iller Aydın, Muğla, İzmir, Balıkesir, Bursa, Manisa, Çanakkale, Gaziantep, Mersin şeklinde sıralanırken, dünya genelinde zeytinin %90'ı Akdeniz bölgesinde geri kalanı ise Latin Amerika ülkelerinde üretilmektedir. Dünya çapında yaklaşık 10 milyon hektarlık alanda 900 milyon zeytin ağacından yaklaşık 900 milyon ton zeytin elde edilmektedir (Anonim 2019c).

Zeytin üretiminin yanı sıra zeytin ihracatında da ilk sırayı Avrupa Birliği ülkeleri almakta, Mısır, Türkiye ve Fas'ın Avrupa Birliği ülkelerini takip ettiği görülmektedir (Anonim 2019c). Çizelge 2.10'da Türkiye sofralık zeytin ihracatının yıllara göre değişimi görülmektedir. Her dönem için siyah zeytin ihracatının yeşil zeytin ihracatından fazla olduğu görülen çizelgede ihracat açısından en verimli dönemin 2018-2019 olduğu kaydedilmiştir.

Çizelge 2.10. Türkiye'nin Yıllara Göre Sofralık Zeytin İhracatı

Dönem	Yeşil Zeytin		Siyah Zeytin		Toplam	
	Miktar (Kg)	Tutar (\$)	Miktar (Kg)	Tutar (\$)	Miktar (Kg)	Tutar (\$)
2008/09	9 115 384	18 135 136	53 765 230	81 724 467	62 880 614	116 645 844
2009/10	13 233 891	23 703 179	59 114 467	93 687 926	72 348 358	117 391 105
2010/11	12 563 825	24 480 695	59 697 617	102 048 067	72 261 442	126 528 762
2011/12	13 979 344	25.316 615	59 280 250	94 959 106	73 259 594	120 275 721
2012/13	15 145 801	28 813 772	61 901 474	101 807 517	77 047 275	130 621 289
2013/14	15 021 413	29 878 904	62 815 281	104 956 215	77 836 694	134 835 119
2014/15	13 940 820	26 997 349	55 227 299	97 627 749	69 168 119	124 625 098
2015/16	11 341 655	23 740 357	46 261 527	93 522 827	57 603 182	117 263 184
2016/17	10 537 225	20 040 140	48 416 560	92 257 402	59 009 071	112 441 800
2017/18	13 107 277	23 001 407	54 825 489	104 378 246	67 932 766	127 379 654
2018/19	21 744 398	32 305 160	69 478 373	109 390 180	91 222 771	141 695 340

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2020)

TÜİK 2019 yılı verilerine göre, son beş yılın zeytinyağı üretim ortalaması yaklaşık 175 000 ton ve sofralık zeytin üretim ortalaması ise 413 000 ton ve yağlık zeytin üretimi 1 milyon 640 bin ton olmak üzere 2017/18 yılında toplam zeytin üretimi 2 milyon 100 bin ton olmuştur (Anonim 2019c). Son beş yılın dünya zeytinyağı üretimi ortalaması ise 2,91 milyon tondur. Önemli zeytinyağı üreticisi ülkeler sırasıyla; İspanya, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Tunus ve Fas'tır.

Avrupa Birliği ülkelerinin zeytin üretimindeki payı yıllar içinde değişse de bu oran yaklaşık %70'tir. Avrupa Birliği ülkeleri arasında İspanya zeytinyağı üretimi %64 oranındadır. Son yıllarda zeytin ürünlerine olan talebin dünya genelinde artmasıyla zeytincilik yalnızca Akdeniz ve Ege'ye kıyaslı olan ülkelerde değil, Akdeniz iklimi görülen Arjantin, Şili, Meksika, Uruguay ve Avustralya gibi ülkelerde de başlamıştır. Gelişmiş ülkeler zeytinyağı ihracatında ilk sıralarda yer almaktadır. ABD zeytin ithalatında ilk sırayı alırken, en önemli zeytin üreticileri olan Avrupa Birliği ülkeleri önemli miktarlarda ithalat da yapmaktadırlar (Anonim 2019c).

Türkiye'de zeytinyağı üreticileri dönemsel olarak değişmekle beraber kg başına destekleme primi almaktadır. Üretim maliyetleri, bütçe olanakları, yurt içi ve yurt dışı piyasa fiyatları bu destek miktarları belirlenirken göz önünde bulundurulmaktadır. Üreticiye 2003 yılından beri üç aylık periyotlarla mazot, kimyevi gübre destek primleri ödenmektedir. Ayrıca WTO Tarım Anlaşması kapsamında Türkiye'de ihracat desteği alabilen 44 ürün/ürün grubuna ait zeytinyağı ve sofralık zeytin ihracatında ihracat iadesi

ödenmektedir. 06.04.2012 tarihli ve 28256 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu’nun 2012/2 No’lu Tebliği” kapsamında; İhraç edilen ürünlerden daha yüksek katma değer elde etmek, ihracatta markalaşmayı teşvik etmek ve kutulu ihracatın artırılabilmesi için küçük ambalajlı ve markalı ihracatlarda daha yüksek ihracat iadesi ödenmesine karar verilmiştir (Anonim 2019c).

2.10. Gıda İthalat ve İhracatında Karşılaşılan Problemler

Gıda ihracatı yapanların karşılaştığı en büyük sorunlar tarım politikaları, gümrük mevzuatları, bürokratik engeller, reklam ve pazarlama problemleri, kâr marjlarının düşük olması, teşvik ve desteklerden yararlanamama olarak sıralanabilir (Sakarya 2018). Bunları takiben yüksek üretim maliyetlerinin rekabeti azaltması, ambalajın uygun şekilde üretilmemesi ve ürünlerin kalite standartlarını yakalayamaması gibi sorunlar mevcuttur (Koç 2015). Gıda ihracatçıları için, ihraç edilmeye hazır ürünlere ait laboratuvar analizleri, planlamanın yanlış yapılmasıyla ortaya çıkan raf ömrü sorunları, gümrükte iade ya da imha edilen gıda mamulleri vb. gıda güvenliğine ilişkin konular önem arz etmektedir. Gıda üreticileri ve ihracatçıları kendi ülkelerindeki gıda mevzuatına uygun olarak faaliyetlerini yürütürler. Müşteri taleplerinin yanı sıra, ihracatın yapılacağı ülkeye ait gıda mevzuatlarının da dikkate alınması gerekmektedir (Sakarya 2018).

İşlenmiş gıda ürünlerinde gıda ithalatçılarının karşılaştığı başlıca problemler ise; yüksek gümrük vergileri, ithal ürünlere uygulanan yüksek KDV oranları, döviz kurlarındaki değişimler, yabancı ülkelerde ortaya çıkan hastalıklar, hükümet politikalarındaki istikrarsızlıklar, kısıtlı dağıtım kanalları gibi konulardır (Öndoğan 2002).

İhracatta uluslararası dağıtım kanalları tüm sektörlerde olduğu gibi işlenmiş gıda dış ticaretinde de büyük öneme sahiptir. Pazara sunulacak gıda ürünlerinin başarılı bir şekilde dağıtımı için firmaların önce hedef tüketici kitlesini belirlemeleri ve sonrasında bu tüketiciye ulaşabilmek için uygun lojistik kanallarını oluşturmaları gerekir. Fiziksel taşıma; gıdanın özellikleri, ülkeler arası mesafe, ürünün pazara ulaşma süresi ve maliyet gibi etmenlere bağlıdır. Karayolu tır taşımacılığı ve demiryolu konteyner taşımacılığı en fazla tercih edilen fiziksel dağıtım kanalları arasındadır. Nakliye sırasında oluşabilecek riskler masrafları artırdığından, ithalatçılar genellikle navlun ve sigorta masraflarının

ithalatçının yükümlülüğünde olmadığı teslim şekillerini tercih etmektedirler. Süt ve süt ürünleri, et ve et ürünleri, meyve ve sebze ürünleri gibi gıdalar taşınırken frigorifik araçların kullanılması zorunludur. Bunun yanında hububat ürünlerinin taşındığı araçların ve muhafaza edildiği depoların nem oranına dikkat edilmelidir (Öndoğan 2002).

Türkiye’de önemli bir tarımsal ihracat ürünü olan fındığın, yetersiz tanıtım, yüksek fiyatlar, atıştırmalık olarak tüketiminin yaygın olmayışı ve tüketilebilecek alternatif ürünlerin fazla olması gibi sebeplerden dolayı tüketimi artmamakta ve bu da ciddi bir pazar sorunu yaratmaktadır. Bu nedenle üretimin tüketimden fazla olduğu yıllarda büyük stoklar oluşmakta ya da Avrupa ülkeleri arz fazlası nedeniyle istedikleri koşullarda fındık ithal edebilmektedirler. Bu da üreticilerin ve ihracatçıların gelir kayıpları yaşamasına neden olmaktadır (Hekimoğlu ve Altındağ 2006). Türkiye’den sonra dünyada en çok fındık üreten ülkeler olan İtalya ve İspanya’nın Avrupa Birliği üyesi olması bir başka dezavantajdır. Avrupa Birliği üyeliklerini avantaj olarak kullanan bu ülkeler, gümrüksüz satış yapma olanağına sahip oldukları için, neredeyse tek pazarı Avrupa Birliği ülkeleri olan Türkiye, üretim rakamları yüksek olan senelerde ciddi zorluklar yaşamaktadır (Hekimoğlu ve Altındağ 2006).

Bir diğer önemli tarımsal ihracat ürünü olan buğdayın esas sorunlarından biri ise üretimin iklim koşullarına bağlı olmasıdır. Kurak geçen mevsimler buğdayın üretim miktarını, kalitesini ve besin değerini olumsuz olarak etkilemektedir. Olumsuz iklim koşullarının yanı sıra uygulanan tarım politikalarındaki belirsizlik buğdayın üretim hacmine etki etmektedir. Yüksek gübre, mazot ve ilaç maliyetleri de buğday fiyatlarını artırmakta, bu durum hem üreticiyi hem de tüketiciyi negatif yönde etkilemektedir. Diğer taraftan Dahilde İşleme Rejimi haricinde TMO’nun firmalara verdiği gümrüksüz buğday ithalatı hakkı, haksız rekabet koşulları yaratmaktadır (Duru ve ark. 2019b). Tor Kadioğlu (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, ihracatçı firmaların karşılaştığı en büyük sorunun buğday ekim alanlarındaki azalma ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar olduğunu görülmüştür. Bu çalışmaya dahil olanların %80’inden fazlası devlet teşviklerini yeterli görmemekte, %70’den fazlası ise hükümet politikalarının ve yaratılan haksız rekabet ortamının sorun teşkil ettiğini belirtmektedir. Bahsi geçen bu çalışmada, firma sahipleri ve pazarlama yöneticilerinin önerdiği en etkili çözümün tek bir pazara bağlı kalmamak olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların diğer önerileri ise

pazarlama faaliyetlerini daha kapsamlı şekilde planlamak, yeni pazarlar ve tedarikçiler aramak, ürünün katma değerini artırmak ve devlet desteği almaktır. Hali hazırda izledikleri stratejiler sorulduğunda ise sağlıklı müşteri ilişkileri kurma, sık müşteri ziyaretleri gerçekleştirme ve fuar ve kongrelere katılma gibi cevaplar alınmıştır (Tor Kadioğlu 2019).

Bunlardan farklı olarak bağcılık sektöründeki yapısal problemler Türkiye'nin ihracat potansiyelini düşürmektedir. Türkiye'de bu sektördeki genel sorunlar; üreticinin yetersiz eğitim düzeyi, üretici birliklerinin pazarlamada etkin rol oynamaması, üreticilerin örgütlenmemesi, devlet desteğinin olmaması, gübre ve zirai ilaçların bilinçsizce kullanımı, ürün çeşitliliğinin az olması, üzüm ve üzümden üretilen ürünlerin pazara etkin bir şekilde sunulamamasıdır (Bashimov 2017). Üzüm ihracatının artırılabilmesi için tarımsal girdi kullanımında gelişmiş ülke standartları yakalanmalıdır (Kızılaslan ve Somak 2013).

Zeytin üretiminde ise yıllara göre ürün miktarı değişkenlik göstermekte, diğer bir deyişle var yılı yok yılı (periyodisite) yaşanmaktadır. Üretim, var yıllarında 170 000-200 000 ton, yok yıllarında 40 000-60 000 ton seviyelerinde olmaktadır. Dolayısıyla, yok yıllarında üründe %75 rekolte kaybı yaşanmaktadır (Anonim 2019c).

Yurt içindeki modern nitelikli gıda işletmelerinin yalnızca %36'sı dış pazarlarda yer bulabilmiştir. Dış pazarda yer alan işletmelerin ise sadece %7,8'i kendi markası ve etiketi ile faaliyet göstermekte, kalanı yabancı marka patentleri kullanmayı tercih etmektedir. Bu durum, Türk gıda sanayi firmalarının yurt dışında Türk markasıyla tanınmasına engel olmakta, bu pazara sunulan ürünlerin tüketiciler tarafından ithal ürünler olarak algılanmasına neden olmaktadır (Öndoğan 2002).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, kaynak araştırmalarından elde edilen bilgiler doğrultusunda teorik bir yapı göstermekle birlikte, dış ticaret istatistiklerinin derlenmesinde genellikle Harmonize Sisteme dayalı 12-dijitli GTİP (Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu) kodları kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Küreselleşmeyle beraber ulaşım, teknoloji ve haberleşme sektörlerinde ortaya çıkan hızlı değişim sonrasında ülkeler dış ticaret politikalarını güçlendirerek oluşan bu değişime uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bu sebeple 1990'lı yıllardan itibaren bölgesel ve çok taraflı ticaret anlaşmaları imzalanmaya başlanmıştır. Uluslararası ticaretin gelişmesinde Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA) ile STA'lar oldukça önemli bir yere sahiptir. Tarım ürünleri dış ticaretinde üstünlük elde etmek için ülkeler yeni teknolojiler geliştirmekte ve AR-GE çalışmalarına ağırlık vermektedir. Gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller, dış ticaret yapılırken karşılaşılan engeller olarak görülmektedir. Tarife dışı engellerin en büyük uygulama alanı da tarım ve tarımla ilişkili ürünlerdir. Bölgesel ekonomik işbirlikleri ile birleşmeler çoğunlukla yakın coğrafyada yer alan ülkeler arasında yapılmaktadır. Böylelikle dış ticaret engelleri bertaraf edilmektedir. STA'larda taraf olan ülkeler arasındaki ticarete etki eden tarife ve tarife dışı engelleri kaldırmak suretiyle ticaret avantajları yaratmak hedeflenmiştir (Özer ve ark. 2019).

Gıda endüstrisinde uluslararası otoriteler tarafından hazırlanan standartların önemi küreselleşmeyle birlikte daha da artmıştır. Uluslararası standartlar sayesinde üretici, tüketici ve tedarikçiler gıda güvenliği hususunda aynı dili konuşabilmektedirler. Uyguladıkları gıda güvenliği sistemleri aynı olan kuruluşlar birlikte daha uyumlu bir şekilde çalışmaktadırlar (Sakarya 2018).

Türk gıda sektöründeki çok uluslu ve/veya büyük ölçekli kuruluşlar uluslararası pazarlama çalışmalarını düzenli olarak yürütürken, küçük ve orta ölçekli firmalar ise uluslararası pazarlara uzak kalmayı tercih etmektedirler. Bu sebeple, ihracatçı küçük ölçekli gıda işletmelerinin sayısı düşük olmaktadır (Gürbüz ve Demirer 2006). İthalat yapacak firmalar pazar araştırması yaparken; ürünün ithal edileceği ülke, ihracatçı firma, ürünün nakliyesi ve teslimi, dış pazarın durumu, ürünün pazarlanacağı iç pazardaki ekonomik ve politik yapı, tüketici profilleri, ürünün diğer yerli veya ithal ürünlere karşı rekabet edebilirliği gibi hususlara dikkat etmelidirler. Ayrıca dağıtım stratejileri ve uygun pazarlama teknikleri oluşturulmalı, ithalat süreçleri en iyi şekilde yönetilmelidir (Öndoğan 2002). Türkiye'de faaliyet gösteren şirketler için kaliteyi düşük maliyetlerle üretmek ve satışlardan gelir elde etmek gibi ekonomik kazanımların yanı sıra etik ve insan

haklarını da içeren sosyal sorumluluk, çevre kirliliğine duyarlılık gibi konular da önemli rol oynamaktadır (Gürbüz ve Demirer 2006).

Tarım sektöründe ihracat rakamlarının arzu edilen seviyeye ulaşmasında dikkat edilmesi gereken hususlar; üreticilerin tarımsal üretim ve ihracat konusunda eğitilmesi, iklim değişikliği ve çevre ile ilgili konularda bilinçlendirilmesi ve sosyal haklarının iyileştirilmesi, kalifiye eleman yetiştirilmesi, üretici ve İhracatçı Birliklerinin daha etkin çalışması, paketleme ve depolama sürecinde ürün kayıplarının en aza indirilmeye çalışılması, pazarlama faaliyetlerinin artırılması, sektörel ve kalkınma projelerinin oluşturulup uygulamaya konması olarak sayılabilir (Koç 2015). Üniversitelerin ziraat fakültelerinde personel yetiştiren meslek okulları ve teknik fakültelerin eğitim faaliyetleri desteklenmelidir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler devlet teşvikleriyle desteklenmelidir. Üreticileri teşvik eden bir vergi sistemi getirilmelidir (Öndoğan 2002).

Türkiye, üretiminde ciddi bir pay sahibi olduğu incirde ihracatı artırmak için dış pazarlarda pazarlama faaliyetlerini iyi şekilde yürütmelidir. Diğer pek çok gıda ürününde de gözlendiği gibi incirde de görülen aflatoksin miktarının makul seviyelere indirilmesi hususunda tedarik zinciri boyunca gereken tüm önlemler alınmalıdır. Dış pazarın talep ettiği kalite standartlarını uygulayabilmeli, organik üretim gibi alternatif yöntemler denenmelidir. Ürünün taşınmasında geçecek süre iyi hesaplanarak talepler doğru zamanda karşılanabilmelidir. Depolama sırasında oluşabilecek kayıpları ve bozulmaları öngörüp önlemler alınmalı, üründe kalitenin düşmesine neden olacak etmenler azaltılmaya çalışılmalıdır. Kurutma işlemleri titizlikle yapılmalı, kurutulan incirler doğru depolama koşullarında muhafaza edilmelidir. Üreticiler pazarlama, üretim gibi konularda eğitilmeli, incir için destekleme verilmelidir (Koç 2015).

Diğer bir önemli ihraç ürünü olan kayısı da benzer problemlerle karşılaşmaktadır. Kayısı üreticilerinin karşılaştıkları problemler; ürün kalitesini ve miktarını, buna bağlı olarak ihracat hacmini de olumsuz etkilemektedir. Üretim potansiyeli ve rekabet gücü göz önüne alındığında, üreticinin bu sorunlarına çözüm sağlamak ve üreticilere bu konuda eğitimler vermek, kayısının ihraç değerini artırmada fayda sağlayacaktır. İç ve dış pazarlarda ürünlerin tanıtımını yapmak, ambalajlamaya daha çok önem göstermek ve pazardaki hedef kitlenin talebi doğrultusunda arz oluşturmak gereklidir. Ambalajlama, ithalatçı

Ülkelerin kilogramlık paketlerde aldığı ürünleri daha k gramajlarda paketleyip tekrar pazara sunmaları ve ikinci bir katma değer yaratmalarının önüne geçmek konusunda oldukça önemlidir. Kayısının hammadde olarak değil de konserve, dondurulmuş kayısı gibi katma değerli yeni ürünler halinde satılması da istihdama katkı sağlayacak başka bir yoldur (Koç 2015).

2023 yılında Türkiye fındık ihracat gelirinin 2 milyar dolar ve küresel pazar payının %80'ine çıkarılması hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşılabilmesi için üretimde kapasite kullanım oranını ve kaliteyi artırmak üzere AR-GE çalışmalarına yoğunlaşılmalıdır. Alıcı ülkelerin sağlık ve kalite standartları gözetilerek üretim yapılmalı, üreticilere eğitimler verilmeli ve ürün daha etkin tanıtılarak tüketimi özendirilmelidir. Bunun yanı sıra ihracat prosedürleri ticareti kolaylaştırıcı ve teşvik edici olmalıdır (Koç 2015). Fındık üreticilerini desteklemek üzere Eximbank tarafından sağlanacak kredi hacminin yükseltilmesi, Kredi Garanti Fonu tarafından tanınan kredi limitlerinin kullanımının kolaylaştırılması, serbest piyasa ekonomisinin ve üreticilerin doğrudan desteklenmesi, tüketicilerin satın almasını teşvik amacıyla KDV oranının %1'e düşürülmesi gibi tavsiyeler ilgili kurumlarca görüşülmektedir (Anonim 2019a).

Türkiye'de gıda sanayisinde önemli bir yer tutan un ve unlu mamuller sektöründe buğday üretimini artırmak üzere; yerli tarımsal girdiler teşviki ile dışa bağımlılığın azaltılması ve tarımsal girdi fiyatlarında istikrarın sağlanması gerekmektedir (Duru ve ark. 2019b).

Zeytin retiminde görülen periyodisite etkisinin azaltılması için, zeytin çeşitlerinin ıslah edilmesi, sulama, ilaçlama ve gübreleme işlemlerinin modernize edilmesi ve zeytin üreticisinin teşviklerle desteklenmesi gerekmektedir. Zeytinyağında görülen en önemli sorunlardan biri ise tağşıştır. Tağşışlı yağ üretiminin önüne geçebilmek amacıyla denetimlerin artırılması gerekmektedir. Zeytinyağı i ve dış pazar faaliyetlerinin artırılması amacıyla tanıtım faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde yapılması gerekmektedir (Anonim 2019c).

Tarımsal retimde hasat zamanı ve hasat sonrası ürünlerin uygun depolama koşullarında muhafaza edilmesi önemlidir. Bitkisel retimde verim ve kalite kayıplarına neden olan zararlı organizmalara karşı tarımsal mücadele yöntemleri kullanılmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı, zirai mücadelede doğal dengenin korunması amacıyla kimyasal

kullanımı yerine, biyolojik ve biyoteknik kontrol yöntemlerin uygulanmasını teşvik edecek eğitimler düzenlemekte, denetleme ve destek ödemeleri yapmaktadır. Pestisit kullanımını kontrol altına almak amacıyla Entegre Mücadele Projeleri yürütülmektedir. Üretim alanlarında hasat öncesi pestisit denetimi yapılmakta, kalıntı tespit edilen ürünler piyasaya sunulmadan önce tedbir alınmaktadır. Denetimler sırasında yasaklı ya da kusurlu bitki koruma ürünleri içerdiği tespit edilen ürünler imha edilir veya hasadı ertelenir. Üreticiye ise idari para cezası uygulanır (Anonim 2019a).

Aralık 2019'un sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 adlı yeni koronavirüs salgını tüm dünyayı etkilemiş ve salgın yayıldıkça uluslararası ticaret yavaşlamıştır. Covid-19 salgını dünya çapında ekonomik etkilerini sürdürürken, salgının ve etkilerinin ne kadar süreceği belirsizliğini korumaktadır (Akçacı ve Çınaroğlu 2020). Pandemi ile birlikte, küresel gıda güvenliği ve tedarik zincirlerini yeniden yapılandırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Gıda ve tarım sektörleri pandemide en çok etkilenen sektörlerden olmuştur. Özellikle gıda ithalatına bağımlı olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, pandeminin sebep olduğu ihracat kısıtlamalarından oldukça etkilenmiştir (Yıldırım 2021). Pandemiyle birlikte tarımsal üretimde ülkelerin kendi kendine yeterliliğinin önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Tarımsal gıda üretimini ve bu alanda istihdamı artırmak için küçük tarım alanlarına yatırım yapılmalıdır. Bu sebeple tüm kurallara uyarak pandemi öncesinde olduğu gibi tarımda modern teknolojilerinin kullanımı ve ekim alanları artırılarak üretim yapılmalı, yeni dış pazar arayışlarına girilmeli ve bu pazarlar kalıcı hale getirilmelidir (Doğan ve Doğan 2020).

5. SONUÇ

Bu çalışmada; ithalat-ihracat süreçleri hakkında temel bilgiler, bazı gelişmiş ülkelerin ve Türkiye'nin dış ticaret profilleri, gıda ithalatı ve ihracatı sırasında karşılaşılan problemler, bu problemlerin çözümleri için öneriler yer almıştır.

Küreselleşme süreci ile birlikte dünya çapında ihracat sürecinde kullanılan belgeler, tanımlar ve uygulamalar standart hale gelmektedir. Türkiye'nin standartlara uyum sağlayabilmesi amacıyla, katılmış olduğu Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde 27.10.1999 tarihinde yayımlanan 4458 sayılı Gümrük Kanunu ve bu kanun ile ilgili yönetmelik, tebliğ ve genelgelerde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

Gümrük sürecinin karmaşık olmasının yanı sıra; üreticilerin eğitimsiz olması, kalifiye eleman eksikliği, kullanılan makine ve ekipmanların yetersiz olması, devlet destekleri ve teşviklerin az olması, yetersiz pazar araştırmaları, yetersiz tanıtım ve pazarlama faaliyetleri, yüksek maliyet ve vergiler, yanlış ambalajlama, ürünün nakliye sırasında güvenli bir şekilde depolanmaması ile raf ömrü sorunları vb. faktörler dış ticaret faaliyetlerinin istenen düzeyde olmasını engellemektedir.

Dünya ticaretinden pay alabilmek için dış pazarda yer alan işletmelerin sayısının artırılması gerekmektedir. Türk gıda sektöründeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin dış pazara yönelmesi için işletmeler devlet teşvikleriyle desteklenmeli, kaliteli ve standartlara uygun üretim için AR-GE faaliyetleri artırılmalı, atıl üretim kapasiteleri ihracata yönelik üretim yapılarak değerlendirilmelidir. İşletmelerin dış pazarda başarılı olabilmeleri için etkin pazarlama faaliyetleri yürütmeleri ve rekabet gücünü etkileyecek faktörleri çok iyi analiz etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdulkadyrova, M.A., Dikinov A.H., Tajmashanov, H.È., Shidaev, L.A., Shidaeva, E.A. 2016.** Global Food Security Problems In The Modern World Economy. International Journal of Environmental & Science Education, 11(12): 5320-5330.
- Aktaş, E., Tan, S. 2007.** Tarım Politikasındaki Değişiklikler ve Bağıcılık: Çanakkale İli Örneği. 2. Troas Bölgesi Değerleri Sempozyumu, 17 Ağustos 2007, Çanakkale.
- Akçacı, T., Çınaroğlu, M.S. 2020.** Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Lojistik ve Ticarete Etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences 2020 Special Issue*, 447-456.
- Anderson, K. 2016.** Agricultural Trade, Policy Reforms, and Global Food Security. Palgrave Studies in Agricultural Economics and Food Policy, Adelaide, Australia, pp: 370.
- Anonim, 2006.** 100 Soruda Dış Ticaret. https://www.muhasibetr.com/disticaretmevzuati/100_soruda_dis_ticaret.pdf-(Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Anonim, 2011.** Dış Ticaret Kavramları. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20Kavramlar%C4%B1.pdf-(Erişim tarihi: 28.03.2020).
- Anonim, 2018a.** <https://www.igeme.com.tr/incoterms-nedir/>-(Erişim tarihi: 20.02.2021)
- Anonim, 2018b.** Türkiye'nin İthal Ettiği En Önemli Gıda ve İçecek Ürünleri ve Üretildikleri Ülkeler. <https://worldfood-istanbul.com/Haberler/turkiyenin-ithal-ettigi-en-onemli-gida-ve-ice/>-(Erişim tarihi: 15.08.2020).
- Anonim, 2018c.** TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Fındık Raporu. https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30070&tipi=38&sube=0/-(Erişim tarihi: 26.09.2020).
- Anonim, 2019a.** İhracatçı Sorunları ve Bakanlık Değerlendirmeleri. Türkiye İhracatçılar Meclisi, İstanbul.
- Anonim, 2019b.** INF-2 Belgesi Nedir. <https://www.muhasibeturk.org/nedir/inf-2-belgesi-nedir/>-(Erişim tarihi: 17.01.2021).
- Anonim, 2019c.** 2018 Yılı Zeytin ve Zeytinyağı Raporu. Ticaret Bakanlığı Esnaf Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Anonim, 2020a.** Dış Ticaret Kavramları. <https://www.muhasabedersleri.com/dis-ticaret/dis-ticaret-2.html>-(Erişim tarihi: 28.03.2020).
- Anonim, 2020b.** Gıda ve İçecek Sektörü Raporu 2019. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Anonim, 2020c.** <https://ticaretciniz.com/ithalat-surecleri-nelerdir/>-(Erişim tarihi: 21.06.2020).
- Anonim, 2020d.** İhracat Çeşitleri. <https://www.igeme.com.tr/ihracat-cesitleri/>-(Erişim tarihi: 28.03.2020).
- Anonim, 2020e.** Gümrük Birliği. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- Anonim, 2020f.** Dış Ticarete Kullanılan Evraklar. <https://www.ihracat.co/p/evraklar.html>-(Erişim tarihi: 28.03.2020).
- Anonim, 2020g.** Orta Anadolu İhracatçıları Birliği. <https://www.oaib.org.tr/>-(Erişim tarihi: 19.05.2020).
- Anonim, 2020h.** <https://www.mevzuat.net/fayda/dokumanlar.aspx>-(Erişim tarihi: 20.05.2020).
- Anonim, 2020i.** Dış Ticaret Hacminde 100 Milyar Dolar Hedeflenen ABD Ülke Analizi. Türkiye İhracatçıları Meclisi, İstanbul.
- Anonim, 2020j.** 2019 Yılı Hububat Sektör Raporu. Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Anonim, 2020k.** <https://tr.wikipedia.org/wiki/Domates/>-(Erişim tarihi: 14.02.2021).
- Anonim, 2020l.** Rakamlarla Tarım Sektörü 2020. Tarım Orman Çalışanları Birliği Sendikası, Ankara. https://www.tocbirsan.org.tr/uploads/documents/2020_Rakamlarla_Tarım_Sektörü-min.pdf-(Erişim tarihi: 27.12.2020).
- Aydın, M., Aydın, B. 2018.** Gıda Rejimi Çerçevesinde Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1): 111-130.
- Bashimov, G. 2017.** Türkiye'de Üzüm Üretimi ve İhracat Performansı. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31(2): 57-68.
- Cebeci, E., Akın, A. 2014.** Mersin İli Üzüm İhracatının Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Öneminin Değerlendirilmesi. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(2): 119-129.

- Ceylan, S. 2020.** Deniz Taşımacılığı ve Incoterms: FOB’a İlişkin Bir Değerlendirme. *Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2): 13-39.
- Çetin, R. 2020.** Türkiye Tarım Ürünleri Bakımından Hala Kendi Kendine Yeterli Mi? Dış Ticaret Verileri Yoluyla Bir Analiz. *Sakarya İktisat Dergisi*, 9(2): 160-173.
- Demirci, B. 2019.** Tarım Plastikleri Sektörü. <https://www.subconturkey.com.tr/turkiye-tarim-plastikleri-sektoru/>-(Erişim saati: 16.08.2020).
- Doğan, Y., Doğan, S. 2020.** Koronavirüs Pandemisi ve Türkiye’de Bitkisel Üretime Etkisi. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3(1): 41-55.
- Duru, S., Gül, A., Hayran, S. 2019a.** Gıda Kodekslerinin Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticareti Bakımından İncelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(2): 1177-1185.
- Duru, S., Gül, A., Hayran, S. 2019b.** Türkiye’de Buğday ve Buğday Mamulleri Dış Ticaret Yapısı. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2): 552-564.
- Gökbulut, R. 2020.** Dış Ticaretin Finansmanı ve Teşviki. İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/uluslararasıitvlojistikyonetimi_ao/dtfvt.pdf-(Erişim tarihi: 28.04.2020).
- Gözener, B., Kaya, Y., Sayılı, M. 2014.** Erzincan İli Üzümlü İlçesinde Cimin Üzümlü Üretimi ve Pazarlama Durumu, *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 9: 74-80.
- Gürbüz, E., Demirer, Ö. 2006.** Ürünlerin Ekonomik Sosyal ve Çevresel Başarılarının Belirlenmesi: Türkiye Gıda Sektörü Araştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1): 85-107.
- Gürlük, S., Turan Ö. 2008.** Dünya Gıda Krizi: Nedenleri ve Etkileri. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(1): 63-74.
- Güvenç, İ. 2019.** Türkiye’de Domates Üretimi, Dış Ticareti ve Rekabet Gücü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(1): 57-61.
- Hammoudi, A., Grazia C., Surry Y., Traversac J.B. 2015.** Introduction: Food Safety, Market Organization, Trade and Development, Editors: Hammoudi, A., Grazia C., Surry Y., Traversac J.B., Springer, Switzerland, pp: 1-9.

- Hekimoğlu, B., Altındeğer, M. 2006.** Fındık Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Samsun Tarım İl Müdürlüğü Strateji Geliştirme Birimi, Samsun.
- Karlı, B., Gül M., Kadakoğlu B. 2019.** Türkiye'nin Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracat Potansiyeli. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(2): 201-211.
- Kaya, M. 2018.** Türkiye’de Buğday Piyasası: TMO Alımlarının Ekonometrik Analizi. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Kızılaslan, N., Somak, E. 2013.** Tokat İli Erbaa İlçesinde Bağcılık İşletmelerinde Tarımsal İlaç Kullanımında Üreticilerin Bilinç Düzeyi. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 4: 79-93.
- Koç, G. 2015.** Türkiye Tarım Ürünleri Dış Ticareti: Turunçgiller, Fındık, İncir, Kayısı ve Çekirdeksiz Kuru Üzüm. https://www.researchgate.net/publication/281626143_Turkiye_Tarim_Urunleri_Dis_Ticareti-(Erişim tarihi: 18.05.2020).
- Öndoğan, E.N. 2002.** Türkiye’de İşlenmiş İthal Gıda Ürünleri Pazarlaması. *Ege Academic Review*, 2(2): 93-104.
- Özer, O., Gürer, B., Taşkaya Top, B., Kan, M. 2019.** Tarife Dışı Engellerin Türkiye’nin Tarım Ürünleri Dış Ticaretine Olan Etkisi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25(2): 185-194.
- Parıltı, H. 2019.** Küresel Çevre Rejimleri ve Ülkelerin Uluslararası Ticaret Politikaları. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2): 323-370.
- Sakarya, O. 2018.** Gıda İhracatında Gıda Güvenliğinin Önemi. http://www.eurocons.com.tr/gida_guvenligi-bilgi_bankasi-G%C4%B1da%C2%A0%C4%B0hracat%C4%B1nda%C2%A0G%C4%B1da%C2%A0G%C3%BCvenli%C4%9Finin%C2%A0%C3%96nemi.html-(Erişim tarihi: 01.02.2021).
- Sayım, F., Zengin, H.İ. 2012.** Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekillerinin Türkiye’nin Sınır Ticareti Uygulamalarında Kullanılabilirliği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(17): 215 – 235.
- Semerci, A., Kızıltuğ, T., Çelik, A.D., Kiracı, M.A. 2015.** Türkiye Bağcılığının Genel Durumu. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 20(2): 42-51.

- Şahin, A. 2007.** İhracat Prosedürlerini Biliyor Musunuz? T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.
- Şimşek, M. 2006.** Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0(26): 1-24.
- Tor Kadioğlu, C. 2019.** Un Sanayi Sektöründe İhracat Sorunları ve Çözüm Önerileri: Keşifsel Bir Araştırma. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(41): 4387-4398.
- Yıldırım, U. 2021.** COVID-19 Pandemisinin Dış Ticaret Üzerine Etkisi: İstatistiksel Bir Yaklaşım, *Fiscaoeconomia*, 5(1): 280-295.
- Yılmaz, M., Özken, A. 2016.** İhracat Prosedürleri. Doğu Anadolu İhracatçıları Birliği. <https://www.daib.org.tr/dosyalar/ihracat-prosedurleri.pdf/>-(Erişim tarihi: 18.01.2021).
- Zengin, E. 2015.** Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(4): 61-10.

EKLER

- EK 1** İhracı Kayda Bağlı Mallar Listesi
- EK 2** Çizelge 2.1. Gıda Ürünleri Yıllık İhracat Değerleri (Milyon \$)
- EK 3** Çizelge 2.2. Gıda Ürünleri Yıllık İthalat Değerleri (Milyon \$)
- EK 4** Çizelge 2.6. Türkiye'nin Yıllara Göre Mamul Madde İhracatı (Buğday)

EK 1 İhracı Kayda Bağlı Mallar Listesi

- 1- Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu primi kesintisine tabi maddelerin ihracı,
- 2- Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan ödeme yapılan maddelerin ihracı,
- 3- Ülkemizde kredi karşılığı kurulan tesislerin bedelinin malla geri ödenmesine ilişkin özel hesaplar çerçevesinde ihracat,
- 4-Ülkemiz ile Rusya Federasyonu arasındaki doğalgaz anlaşması çerçevesinde ihracat,
- 5-Ülkemiz ihraç ürünlerine miktar kısıtlaması uygulayan ülkelere yapılan kısıtlama kapsamındaki maddelerin ihracı,
- 6- Birleşmiş Milletler Kararları uyarınca ekonomik yaptırım uygulanan ülkelere ihracat,
- 7-18/12/1994 tarihli ve 22145 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik kapsamında sertifikayı haiz mallar,
- 8-İşlem görmemiş zeytinyağı ve işlem görmüş dökme veya varilli zeytinyağı,
- 9-Meyan kökü,
- 10-Ham lüle taşı ve taslak pipo,
- 11-Ozon tabakasının korunmasına dair Viyana Sözleşmesi ile bu sözleşmeye ait Protokoller ve değişiklikler kapsamındaki malların sadece söz konusu düzenlemelere taraf ülkelere yönelik ihracatı,
- 12-Torba, çuval ve kutulu halde işlem görmemiş zeytin,
- 13-Orijinal bağırsak,
- 14-Canlı koyun, kıl keçisi, büyükbaş hayvan,
- 15-Dökme halde kopya cinsi kırmızı biber (konik biber),
- 16-Ham zeytin (fermantasyonu tamamlanmamış),
- 17- **(Değişik 18/04/2019 – 30749 RG)** Bakır ve çinko hurda ve döküntüleri,
- 18-Beyaz Mermer (Ham ve Kabaca Yontulmuş- 2515.11.00.00.11), Renkli ve Damarlı Mermer (Ham ve Kabaca Yontulmuş- 2515.11.00.00.12), Oniks (Ham ve Kabaca Yontulmuş- 2515.11.00.00.13), Traverten (Ham ve Kabaca Yontulmuş- 2515.11.00.00.14), Diğerleri (Ham ve Kabaca Yontulmuş-2515.11.00.00.19),
- 19-Çimento (2523.21, 2523.29, 2523.30, 2523.90),
- 20- Kornişonlar (0707.00.90.00.00),
- 21- Çam Fıstığı (İç Çam Fıstığı Hariç),
- 22-Buğday ve mahlut (GTİP No:10.01), Kara Buğday (GTİP No:1008.10), Buğday ve çavdar melezi (GTİP No: 1008.90.10),
- 23-Mercimekler (GTİP No:0713.40),
- 24- **(Değişik 30/09/2010-27715 RG)** Arpa (GTİP No: 1003), Mısır (GTİP No: 1005),
- 25- **(Değişik 01/06/2018-30438 RG)** Yürürlükten Kaldırılmıştır.
- 26 – **(Değişik 01/08/2013-28725 RG)** Kromlu deriler (GTİP No: 4104.11, 4104.19, 4105.10, 4106.21)
- 27- **(Değişik 11/03/2016-29650 RG)** Haşhaş Tohumu (Tohumluk Olmayanlar) (GTİP No: 1207.91.90.00.00)
- 28- **(Değişik 22/03/2018-30368 RG)** Orman Ağacı Tomrukları (GTİP No: 44.03) (19/9/1996 tarihli ve 22762 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan İhracı Yasak ve Ön İzne Bağlı Mallara İlişkin Tebliğ (İhracat 96/31)'in ekinde yer alan İhracı Yasak Mallar Listesinde yer alan ağaçların tomrukları hariç olmak üzere)
- 29- **(Değişik 22/03/2018-30368 RG)** Atık, döküntü ve hurda şeklinde basılı elektronik devre kartları ve levhaları (GTİP:7112.91.00.00.00, 7112.92.00.00.00, 7112.99.00.90.00, 8471.80.00.00.00, 8542.39.90.00.00)

- 30- **(Değişik 01/09/2018 - 30522)** Mısır kırıkları (Kabuğu veya kavuzu çıkarılmış, dilimlenmiş veya iri parçalar halinde, ufalanmış olsun olmasın, Yuvarlatılmış GTİP: 1104.23.40.00.00; Diğerleri GTİP: 1104.23.98.00.00)
- 31- **(Değişik 01/09/2018 - 30522)** Arpa kırıkları (Kabuğu veya kavuzu çıkarılmış, dilimlenmiş veya iri parçalar halinde, ufalanmış olsun olmasın GTİP: 1104.29.04.00.00; Yuvarlatılmış GTİP: 1104.29.05.00.00; Diğerleri GTİP: 1104.29.08.00.00)
- 32- **(Değişik 01/09/2018 - 30522)** Buğday kırıkları (Buğdaydan peletler GTİP: 1103.20.60.00.00; Buğday yassılaştırılmış taneler GTİP: 1104.19.10.00.11; Flokon halindeki taneler GTİP: 1104.19.10.00.12; Kabuğu veya kavuzu çıkarılmış, dilimlenmiş, iri parçalar halinde ufalanmış olsun olmasın GTİP: 1104.29.17.00.00; Yuvarlatılmış, GTİP: 1104.29.30.00.00; Sadece iri parçalar halinde ufalanmış GTİP: 1104.29.51.00.00; Diğerleri GTİP: 1104.29.81.00.00)
- 33- **(Değişik 28/09/2018 - 30549)** Pirinç (GTİP: 1006)
- 34- **(Değişik 28/09/2018 - 30549)** Çavdar - Diğerleri (GTİP:1002.90.00.00.00)
- 35- **(EK: RG- 18/03/2020 – 31072)** Etil Alkol [GTP: 22.07 (GTİP: 2207.20.00.10.15 ve GTİP: 2207.20.00.90.15 hariç), GTİP: 2208.90.91.10.00, 2208.90.91.90.00, 2208.90.99.10.00, 2208.90.99.90.00]
- 36- **(EK: RG- 18/03/2020 – 31072)** Kolonya (GTİP: 3303.00.90.00.11)
- 37- **(EK: RG- 18/03/2020 – 31072)**Dezenfektan (GTİP: 3402.90.10.00.12, 3808.94.10.00.00, 3808.94.20.00.00, 3808.94.90.00.19, 3808.94.90.00.11, 2905.12.00.00.12)
- 38- **(EK: RG- 18/03/2020 – 31072)** Hidrojen Peroksit (GTP: 28.47)
- 39- **(EK: RG- 18/03/2020 – 31072)**Yalnız Meltblown Kumaş (GTP: 56.03)

EK 2 Çizelge 2.1. Gıda Ürünleri Yıllık İhracat Değerleri (Milyon \$)

Çizelge 2.1. Gıda Ürünleri Yıllık İhracat Değerleri (Milyon \$)

Sıra	Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	ABD	142 574	168 272	172 301	175 749	182 413	163 371	164 460	168 588	171 413	164 803
2	Hollanda	94 051	107 058	102 934	111 170	111 492	95 128	98 746	106 591	111 833	110 028
3	Almanya	80 275	94 441	91 212	98 822	100 106	85 939	87 482	92 999	95 769	93 404
4	Brezilya	68 655	86 443	86 656	90 842	88 156	79 988	76 915	87 812	93 355	89 098
5	Çin	51 607	64 613	66 175	70 159	74 476	72 678	75 476	78 438	82 790	81 676
6	Fransa	66 785	83 550	78 181	83 212	80 577	68 940	68 153	72 460	77 009	75 236
7	Kanada	52 128	60 144	62 868	65 678	68 170	63 512	63 054	66 585	69 193	65 045
8	İspanya	42 089	48 871	49 275	52 952	54 769	49 357	52 430	57 387	61 521	61 587
9	İtalya	38 627	44 044	42 749	46 150	47 485	42 596	44 267	48 555	51 650	51 662
10	Belçika	41 682	48 536	47 155	49 965	50 521	43 823	45 460	48 808	51 240	50 103
26	Türkiye	12 370	14 949	15 671	17 419	18 418	17 181	16 641	17 288	18 148	20 284
	Dünya	1 354 429	1 649 389	1 655 099	1 731 531	1 752 575	1 563 008	1 582 977	1 724 722	1 804 371	1 783 648

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü (2021)

EK 3 Çizelge 2.2. Gıda Ürünleri Yıllık İthalat Değerleri (Milyon \$)

Çizelge 2.2. Gıda Ürünleri Yıllık İthalat Değerleri (Milyon \$)

Sıra	Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Çin	108 260	144 724	156 835	165 476	170 708	159 621	154 859	180 901	194 502	199 397
2	ABD	116 481	137 161	141 883	146 140	156 912	156 706	159 137	169 669	179 855	181 083
3	Almanya	99 127	117 321	110 211	116 826	118 307	104 304	107 663	115 954	120 582	116 155
4	Japonya	77 559	95 982	93 817	85 994	81 924	74 119	73 888	79 021	82 716	82 615
5	Hollanda	61 125	73 826	71 648	75 894	75 015	68 056	67 068	73 539	78 310	76 576
6	Birleşik Krallık	63 470	72 223	66 870	71 861	75 109	69 577	65 967	68 679	72 965	70 842
7	Fransa	60 164	69 738	64 762	69 934	70 262	61 315	63 285	68 081	71 387	68 514
8	İtalya	56 404	65 302	57 959	61 581	63 078	54 067	53 902	57 787	60 184	57 206
9	İspanya	38 665	44 908	41 406	42 030	42 908	39 198	40 344	44 710	48 633	46 626
10	Belçika	37 519	45 029	43 296	45 386	46 924	39 071	41209	44 179	45 666	43 027
21	Türkiye	12 878	17 574	16 370	16 914	18 058	16 061	15 638	18 292	18 220	19 798
	Dünya	1 391 529	1 701 893	1 681 611	1 756 648	1 798 003	1 594 510	1 599 989	1759978	1 851 346	1 823 105

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü (2021)

EK 4 Çizelge 2.6. Türkiye'nin Yıllara Göre Mamul Madde İhracatı (Buğday)

Çizelge 2.6. Türkiye'nin Yıllara Göre Mamul Madde İhracatı (Buğday) (Ton/Bin \$)

Madde Adı	2015		2016		2017		2018		2019	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)
Un	2 796 517	978 591	3 532 690	1 078 085	3 489 628	1 052 794	3 308 362	1 006 197	3 262 133	1 051 633
Makarna	671 837	417 993	831 139	422 026	1 055 405	490 737	1 206 750	552 416	1 272 881	607 069
Bulgur	199 831	101 153	276 439	111 779	257 298	104 186	262 094	101 834	262 615	117 135
İrmik	38 332	23 614	39 621	16 881	59 659	22 631	80 152	29 779	81 461	30 465
Bisküvi	402 668	914 407	407 956	407 956	442 633	941 317	467 961	1 001 727	520 667	1 071 281
Genel Toplam	4 109 185	2 435 758	5 087 845	2 514 797	5 304 623	2 611 665	5 325 320	2 691 954	5 399 757	2 877 584

Kaynak: TÜİK (2020)